

World Health
Organization

Azərbaycan Respublikası
Səhiyyə Nazirliyi

İCTİMAİ SƏHIYYƏ VƏ İLAHİYYƏT BÖLÜMÜ

GƏNCLƏR ARASINDA TÜTÜNDƏN İSTİFADƏNİN QLOBAL TƏDQIQATI (GYTS)

* * *

ÖLKƏ HESABATI, AZƏRBAYCAN
2016

MÜNDƏRICAT

Ön söz	4
Minnətdarlıq	5
Qısa xülasə	6
1. Giriş	8
1.1 Ölkə üzrə statistik məlumatlar.....	8
1.2 Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyası və MPOWER.....	9
1.3 Tədqiqatın məqsədi və keçirilməsi səbəbləri.....	10
1.4 Ölkənin hazırkı tütünlə mübarizə siyasəti.....	11
1.5 Tütünlə əlaqəli digər tədqiqatlar.....	13
1.6 Ölkə üzrə spesifik vəzifələr.....	13
2. Metodologiya	14
2.1 Sorğu anketi.....	14
2.2 Seçmə.....	14
2.3 Məlumatın toplanması.....	14
2.4 Məlumatın təhlili.....	14
3. Nəticələr	16
3.1 Tütündən istifadə.....	16
3.2 Tütündən imtina.....	18
3.3 İkincili (ətrafa yayılan) tütün tüstüsü.....	19
3.4 Əlçatanlıq və mövcudluq.....	20
3.5 Media.....	22
3.6 Bilik və münasibət.....	24
4. Müzakirə	25
4.1 Nəticələrin icmalı.....	25
4.2 Tütünlə əlaqəli keçirilmiş əvvəlki tədqiqatlarla müqayisə.....	29
4.3 Nəticələrin Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyası ilə əlaqəsi.....	30
4.4 Nəticələrin ölkə üçün əhəmiyyəti.....	31
5. Təvsiyələr	32
İstinad edilən mənbələr	33
Əlavə A: Sorğu anketi	35

CƏDVƏLLƏR

Cədvəl 1: Seçmə ölçüsü və cavablandırma əmsalı (ölçülməmiş) – GYTS Azərbaycan, 2016.	155
Cədvəl 2: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütündən istifadənin təfəsilatlı açıqlanması – GYTS Azərbaycan, 2016.	166
Cədvəl 3: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər arasında gün ərzində çəkilən siqaretlərin sayı – GYTS Azərbaycan, 2016.	177
Cədvəl 4: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı nə vaxtsa siqaret çəkən məktəblilər arasında siqaret çəkməyə başlamanın yaşı – GYTS Azərbaycan, 2016.	177
Cədvəl 5: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər arasında tütünçəkmədən asılılıq əlamətlərinin qeyd edilməsi – GYTS Azərbaycan, 2016.	177
Cədvəl 6: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər arasında tütünçəkmədən imtina göstəriciləri – GYTS Azərbaycan, 2016.	188
Cədvəl 7: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalma – GYTS Azərbaycan, 2016.	199
Cədvəl 8: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı siqaret çəkən məktəblilər arasında siqaretlərin əldə edilməsi mənbəyi – GYTS Azərbaycan, 2016.	20
Cədvəl 9: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər arasında satıcı tərəfindən yaşlarının az olduğuna görə siqaret satmaqdan imtina edilməyənlər – GYTS Azərbaycan, 2016.	20
Cədvəl 10: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər tərəfindən siqaret alınma vahidi – GYTS Azərbaycan, 2016.	20
Cədvəl 11: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında siqaretlərin qiyməti haqqında düşüncələr - GYTS Azərbaycan, 2016.	21
Cədvəl 12: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütün əleyhinə məlumat görənlər – GYTS Azərbaycan, 2016.	22
Cədvəl 13: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən və heç vaxt çəkməyən məktəblilər arasında siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq görənlər – GYTS Azərbaycan, 2016.	22
Cədvəl 14: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütün məmulatlarının marketinqini görənlər – GYTS Azərbaycan, 2016.	233
Cədvəl 15: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütün məmulatlarının marketinqinə həssaslıq və üzərində tütün şirkətinin və ya məmulatının adı və ya şəkli olan əşyaya məxsus olanlar – GYTS Azərbaycan, 2016.	233
Cədvəl 16: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütündən imtinaya və siqaret çəkməyə dair bilik və münasibət – GYTS Azərbaycan, 2016.	244
Cədvəl 17: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında ikincili tütün tüstüsünə dair bilik və münasibət – GYTS Azərbaycan, 2016.	244

ÖN SÖZ

Bu nəşr Azərbaycanda ikinci Gənclər arasında Tütündən İstifadənin Qlobal Tədqiqatının (GYTS) həyata keçirilməsinə dair hesabatdır.

Məlumdur ki, bütün dünyada vaxtından əvvəl ölüm və xəstəlik hallarının əsas qarşısı alına bilən səbəbidir. Tütünçəkmə ürək xəstəlikləri və insult, ağciyər xərçəngi və xroniki obstruktiv ağciyər xəstəliyi kimi qeyri-infeksiyon xəstəliklər yaradır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) məlumatına görə tütündən istifadə edən insanların təxminən yarısı orta hesabla vaxtından 15 il əvvəl ölür. Bu gün bütün dünyada böyükler arasında on nəfərdən birinin ölümünə səbəb olur (ildə altı milyon) və səkkiz aparıcı ölüm səbəbinin altısı üçün risk amilidir. Hazırkı tendensiyalar davam edərsə, vaxtından əvvəl ölüm hallarının 80%-i aşağı və orta gəlirli ölkələrdə baş verməklə, bütün 2030-cu ilədək hər il dünyada 8 milyondan çox insanın həyatına son qoyacaq. Təcili tədbirlər görülməzsə, bu əsrin sonunadək bütün bir milyarddan çox insanı məhv edə bilər.

GYTS, Məktəb İşçiləri arasında Qlobal Tədqiqat (GSPS), Tibb Tələbələri arasında Qlobal Tədqiqat (GHPSS) və Böyükler arasında Tütündən İstifadənin Qlobal Tədqiqatı (GATS) vasitəsilə məlumatların toplanması üçün 1999-cu ildə Qlobal Tütünə Nəzarət Sistemi (GTSS) yaradılmışdır ki, bu da hərtərəfli milli tütünə nəzarət proqramlarının planlaşdırılması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi, eləcə də Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyasının əsas maddələrinə nəzarət etmək üçün ölkələrin potensialının gücləndirilməsində mühüm addım oldu.

GYTS 13-15 yaşlı yeniyetmələr arasında keçirilir, məlumatlar məktəblərdən toplanır. İnsanların əksəriyyəti 18 yaşadək tütündən istifadə etməyə başlayır. Kiçik yaşlardan siqaret çəkmək tütünlə bağlı səbəblərdən ölüm riskini artırır və ölümün baş verəcəyi ehtimal olunan yaş dövrünü azaldır. Tütünçəkməyə daha erkən başlayan insanlar bu vərdəşdən çətinliklə imtina edə bilirlər. Son zamanlar yaranan meyllər, uşaq və yeniyetmələr arasında tütünçəkmə hallarının artması tütünçəkməyə daha erkən yaşda başlanmasını göstərir. Məktəblərdə sorğunun keçirilməsi tütünçəkmənin yayılması, tütünlə əlaqəli media və reklam, ikincili tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalma, tütün məmulatlarının əlçatanlığı və mövcudluğu, tütündən imtina, tütünlə bağlı məktəb dərsləri haqqında məlumatın toplanması və yayılmasına şərait yaradır.

Azərbaycanda GYTS-in keçirilməsi hökumət və cəmiyyətin tütünlə mübarizəyə dəstək verməsini göstərir. GYTS-in həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksiyon xəstəliklərlə mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Strategiya”nın həyata keçirilməsi üzrə Səhiyyə Nazirliyinin Fəaliyyət Planının aidiyyəti bəndlərinin, o cümlədən digər tütünlə mübarizə tədbirlərinin müvəffəqiyyətlə icrasına kömək edə bilər. Sorğunun nəticələri yeniyetmələr arasında tütünçəkmənin qarşısının alınması və azaldılmasına yönələn sağlamlıq proqramlarında, xüsusilə də 2014-cü ildən Azərbaycanda həyata keçirilən Təhsil Nazirliyinin “Sağlam təhsil – Sağlam millət” layihəsi çərçivəsində istifadə edilə bilər.

Bu hesabat tütün epidemiyasının yaratdığı artan təhlükəyə qarşı daha güclü cavab üçün zəruri statistik məlumatlar və dəlilləri əks etdirir. Hesabat Azərbaycanın GYTS-də iştirakının səbəblərinə, ölkənin tütünə dair hazırkı siyasətinə, tütünlə əlaqəli Azərbaycanda keçirilmiş digər tədqiqatlara, ölkənin spesifik məqsədlərinə, nəticələrin ölkə üçün əhəmiyyətinə, təklif olunan müdaxilə və tövsiyələrə xüsusi diqqət yetirir. Tütün epidemiyası təhlükəsi hələ də mövcuddur. Lakin biz bu təhlükələrə effektiv nəzarət edə, hətta tütün epidemiyasını geri döndərə bilərik.

Ceyhun Məmmədov
Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin
İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzinin direktoru

Minnətdarlıq

Bu hesabat 2016-cı ildə Azərbaycanda həyata keçirilmiş Gənclər arasında Tütündən İstifadənin Qlobal Tədqiqatının nəticələrinə əsaslanır və tədqiqatın əlaqələndiricisi - Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzinin Əhalinin sağlamlığı şöbəsinin müdiri Tofiq Musayev tərəfindən hazırlanmışdır.

Sənədin hazırlanması və dərc edilməsində göstərilən texniki və maliyyə dəstəyinə görə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına və ABŞ-ın Xəstəliklərə Nəzarət və Profilaktika Mərkəzinə (CDC) təşəkkür edilir.

Tədqiqat üzrə ümumi rəhbərlik, dəstək və yardıma görə Səhiyyə Nazirliyi İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzinin rəhbərliyinə, eləcə də tədqiqata verdiyi töhfəsinə görə Monitoring və analiz şöbəsinin meneceri Samir Mehdiyevə minnətdarlıq bildirilir.

Tədqiqat zamanı dəstək və əməkdaşlıqlarına görə Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə və Təhsil nazirliklərinə bir daha təşəkkür edilir.

GYTS-yə hər hansı şəkildə cəlb edilən insanların dəstəyi və yardımı olmadan bu tədqiqatın baş tutması mümkün olmazdı.

QISA XÜLASƏ

Ümumi məlumat: Tütün qlobal miqyasda xəstələnmə və ölüm hallarının aparıcı səbəbidir. 2005-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyasını (TMÇK) ratifikasiya etmişdir. Beləliklə, Azərbaycan hər bir tərəf ölkə kimi ÜST TMÇK məqsədlərinə nail olmaq istiqamətində inkişafa nəzarət etmək üçün effektiv tütünə nəzarət proqramlarının hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsini öhdəsinə götürmüşdür. Gənclər arasında Tütündən İstifadənin Qlobal Tədqiqatı (GYTS) tütünə nəzarət proqramlarının hazırlanması və tətbiqi üçün gənclərin tütündən istifadəsinə dair məlumatları təqdim edir. Vaxtaşırı tütünlə bağlı tədqiqatların, xüsusilə də yeniyetmələrlə bağlı ikinci GYTS tədqiqatının Azərbaycanda keçirilməsi tütünlə bağlı əsas göstəricilərə dair, o cümlədən tütünçəkmənin yayılması, bilik və davranış üzrə spesifik məlumatların monitorinqi vasitəsilə tütün epidemiyasına qarşı ölkənin mübarizəsini dəstəkləyir. Tütünçəkmənin qarşısının alınmasına yönələn daha yaxşı ictimai səhiyyə müdaxilələrinin işlənilib hazırlanması məqsədilə yeniyetmələr arasında siqaret çəkməklə bağlı müvafiq amillərin müəyyən edilməsi zəruridir. Bu hesabatda 2016-cı ildə Azərbaycanın paytaxtı, yeddi şəhər və on bir rayonunda aparılan GYTS-in nəticələri əks olunur. İkinci GYTS vasitəsilə Azərbaycanda orta məktəb şagirdləri arasında tütünçəkmənin yayılması səviyyəsi araşdırıldı və əvvəlki nəticələrlə müqayisə edildi. Məsul şəxslərin gələcəkdə aparılacaq tədbirlər istiqamətində tütünlə mübarizə fəaliyyətlərini müvafiq qaydada planlaşdırmağa və müdaxilələrin nəticələrinə nəzarət etməyə şərait yaratmaq üçün strateji qərarların inandırıcı və sübutlara əsaslanan, əhali arasında vaxtaşırı təkrar keçirilən etibarlı tədqiqatlara arxalanması vacibdir.

Metodologiya: GYTS Azərbaycanda İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzi tərəfindən Səhiyyə və Təhsil nazirliklərinin dəstəyi, yardımı və əməkdaşlığı ilə seçmə, sorğu anketinin hazırlanması, sahə işləri prosedurları və məlumatların idarə olunması üçün standartlaşdırılmış metodologiyadan istifadə edən məktəblərdə keçirilən tədqiqatdır. Məlumatlar özü doldurulan anonim, pre-test edilmiş və uyğunlaşdırılmış GYTS sorğu anketləri vasitəsilə, xüsusi təlim keçmiş intervüyerlər tərəfindən milli representativ iki mərhələli klaster seçimi çərçivəsində 13-15 yaşlı orta məktəb şagirdləri arasında (təsadüfi seçilmiş məktəblər və siniflər vasitəsilə) toplanmışdır. Məlumatların işlənilib hazırlanması və statistik təhlil ABŞ-ın Xəstəliklərə Nəzarət və Profilaktika Mərkəzi tərəfindən (CDC) həyata keçirilmişdir. Ümumi olaraq 2016-cı ildə Azərbaycanda keçirilmiş GYTS tədqiqatında 25 məktəbin 121 sinfindən 2122 nəfər 13-15 yaşlı məktəbli iştirak etmişdir. 2016-cı ildə keçirilmiş GYTS-də iştirak etmək üçün 8, 9 və 10-cu siniflər seçilmişdir. Bu sorğudan alınmış məlumatlar marağı olan tərəflər və məsul şəxslər tərəfindən həyata keçirilən tütünə nəzarət proqramlarının qiymətləndirilməsi üçün əsas göstərici kimi istifadə edilə bilər.

Nəticələr: Azərbaycanda 2016-cı ildə keçirilmiş 2-ci GYTS tədqiqatında ümumilikdə 2220 şagird iştirak etmiş, onlardan 2122 nəfəri 13-15 yaşda olanlar idi, oğlan və qızların sayı təxminən bərabər idi (1062 oğlan, 1058 qız, 2 nəfər cinsini qeyd etməmişdir). 2016-cı ildə keçirilmiş GYTS göstərdi ki, Azərbaycanda oğlanlar arasında daha çox, yəni 15.1% olmaqla, məktəblilərin 10.3%-i nə vaxtsa siqaret çəkib (2011-ci ildəki GYTS-də 10.6% olmuşdur). Hazırda (son bir ayda) tütün çəkənlərin sayı 7.3% (2011-ci ildə 6.8%), bu rəqəm oğlanlar üçün 11.6%, qızlar üçün 2.3% təşkil etmiş, hazırda siqaret çəkənlərin sayı 2.9% olmuşdur (2011-ci ildə 2.7%). Evdə siqaret çəkənlərin sayı 2011-ci ildə 17.7% olsa da, 2016-cı ildə bu rəqəm aşağı düşərək 13.4% təşkil etmişdir. Hazırda hər gün siqaret çəkənlərin sayı 2011-ci ildə olduğu kimi 1% idi. Bundan əlavə, nə vaxtsa siqaret çəkənlərin 32.6%-i (əsasən oğlanlar) on yaşadək siqaret çəkməyə başlamasını, heç vaxt siqaret çəkməyənlərin 8%-i isə (2011-ci ildə 8.7%) növbəti il ərzində siqaret çəkməyə başlaya bilməsini qeyd etmişlər. Tütünçəkmə ilə bağlı vərdişlər haqqında məktəblilər arasında yanlış düşüncələrin mövcudluğu da sorğu nəticələrindən aydın oldu.

Yeniyetmələrin 19.0%-i düşünür ki, siqaret çəkən gənclərin daha çox dostları olur (2011-cil ildə 18.7%) və 29.2%-i düşünür ki, onlar daha da cəlbədidirlər (2011-cil ildə 19.1%). 2016-cı ildə siqaret çəkənlər arasında 64.8%-i yaşına görə heç bir məhdudiyətlə üzləşməyərək mağazadan siqaret alıb (2011-cil ildə 59.1%), 5.9%-ə isə (2011-ci ildə 12.2%), bunu qadağan edən qanuna baxmayaraq, pulsuz tütün məmulatı təklif edilmişdir. 8.7% şagirdə isə siqaret markasının şəkli olan hər hansı əşya vardır (2011-ci ildə 10.7%). Ətrafa yayılan tütün tüstüsünə gəldikdə isə sorğuda iştirak edən 28.8% şagird onların yanında başqaları tərəfindən siqaret çəkilən evdə yaşayır (2011-ci ildə 27.1%) və məktəblilərin 40.8%-i qapalı ictimai yerlərdə tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalır (2011-ci ildə 27.3%). 2016-cı ildə məktəblilərin 82.8%-i düşünür ki, qapalı ictimai yerlərdə tütünçəkmə qadağan edilməlidir (2011-ci ildə 94.0%) və 81.8%-i düşünür ki, başqalarının siqaret çəkməsi onlara zərər yetirir (2011-ci ildə 85.9%). 2016-cı ildə şagirdlərin 42.6%-nin bir və ya hər iki valideyni siqaret çəkdiyi məlum oldu (2011-ci ildə 40.5%). Qeyd olunduğu kimi 2016-cı ildə məktəblilərin 66.0%-i son bir il ərzində məktəbdə tütündən istifadənin təhlükələri haqqında məlumat almışdır (2011-ci ildə 65.5%). Yəqin ki, məntiqi nəticə olaraq, hazırda tütün çəkən məktəblilərin 65%-i son bir il ərzində tütündən imtina üçün cəhd etmişdir (2011-ci ildə 53.7%). Nəticələr həmçinin məktəblilərin tütünlə bağlı reklam və satışın stinullaşdırılmasının təsirinə məruz qalmalarını göstərir. 2016-cı ildə şagirdlərin 62.3%-i tütün əleyhinə media məlumatı gördüyü və ya eşitdiyi halda (2011-ci ildə 72.3%), 68.9%-i televiziya, video və ya filmlərdə kiminsə tütündən istifadə etdiyini görüb (2011-ci ildə 61.0%). 2016-cı ildə məktəblilərin 1/3-i düşünür ki, satış yerlərində görünən siqaret vitrinləri gəncləri siqaret çəkməyə həvəsləndirir (bu sual 2011-ci ildə daxil edilməmişdi).

Yekun: 2-ci GYTS-in nəticələri Azərbaycanda orta məktəb şagirdləri arasında tütünçəkmənin yayılmasının hələ də yüksək olduğunu göstərir. Gənclər arasında siqaretçəkmə az yaşlı uşaqlara yönələn tütünə nəzarət qanunvericiliyi, siyasəti və müdaxilələrə dair səylərin lazımi dərəcədə olmaması şəraitində vəziyyətin pisləşməsinə əks etdirən mühüm problemin mövcudluğunu vurğulayır. Bu tədqiqatda qeyd olunan amillər yeniyetmələr arasında tütünçəkmənin azaldılmasına yönələn ictimai səhiyyə, təhsil və digər sahələrə aid müdaxilələrin hazırlanmasında nəzərə alınmalıdır və bu hesabatdakı məlumatlar gələcək qiymətləndirmə zamanı əsas meyar kimi istifadə edilə bilər. Məktəb və ev şəraitində aparılan tütünə qarşı müdaxilələrin birləşməsi Azərbaycanda yeniyetmələrin siqaret çəkməsinə effektiv nəzarət edə bilər. Bu zaman ölkədəki tütünlə mübarizə səyləri təsiredici mexanizmləri daxil etmək və ya mövcud tədbirləri daha da inkişaf etdirmək, eləcə də yeni qanun və qaydaları qəbul etmək məqsədilə, xüsusilə də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksiyon xəstəliklərlə mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Strategiya”nın həyata keçirilməsi üzrə Səhiyyə Nazirliyinin Fəaliyyət Planı çərçivəsində mövcud qanunvericiliyin gücləndirilməsinə diqqət yetirməlidir. Bu müddəaların çoxu ÜST TMÇK-nı ratifikasiya etmiş Azərbaycan kimi bütün ölkələrdən tələb olunur. Tütünün dolayı reklamı və satışın stimullaşdırılması, tütün tüstüsündən azad ictimai yerlər və ikincili tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalma, 18 yaşa çatmamış gənclərə tütün məmulatlarının satışı, siqaret qutuları və etiketləri üzərində səmərəli xəbərdarlıqlar və ismarıclar, tütün asılılığından müalicə, tütünə nəzarət proqramlarına valideyn və müəllimlərin cəlb olunması, ÜST TMÇK-nın məqsədlərinə nail olmaq istiqamətində tərəqqiyə nəzarət etmək üçün GYTS məlumatlarının istifadə edilməsinə dair təsiredici tədbirlərin həyata keçirilməsi Azərbaycan üçün həlledici məqamlardır. Bu məqsədlərə nail olunduğu zaman Azərbaycanda tütün istehlakı və onun təsirinə məruz qalma göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə azalacaq. Hazırkı GYTS tədqiqatının nəticələri Azərbaycanın tütünə nəzarət və onun qarşısının alınmasında bir sıra ciddi problemlərlə üzləşdiyini göstərir. GYTS məlumatları gənclər arasında tütündən istifadəyə nəzarət etmək, milli tütünə nəzarət və profilaktika proqramının hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsini istiqamətləndirmək, tütünlə bağlı məlumatların milli, regional və qlobal səviyyələrdə müqayisə etmək üçün ölkənin potensialını gücləndirə bilər.

1. Giriş

Tütündən istifadə qarşısı alınma bilən ölüm hallarının qlobal miqyasda aparıcı səbəbidir. ÜST-nin məlumatına görə tütün hər il təxminən 6 milyon insanın ölümünə səbəb olur. Bu rəqəmin 2030-cu ilədək 8 milyondan çox olacağı gözlənilir.¹ İnsanların əksəriyyəti tütündən istifadəyə 18 yaşadək başlayır.²

Gənclər arasında Tütündən İstifadənin Qlobal Tədqiqatı (GYTS) Tütündən Azad Təşəbbüsü (TFI), Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) və ABŞ-ın Xəstəliklərə Nəzarət və Profilaktika Mərkəzinin (CDC) Tütüncəkmə və Sağlamlıq İdarəsi (OSH) tərəfindən ÜST-nin altı regionunu təmsil edən bir sıra ölkələrin iştirakı ilə gənclər arasında tütünə dair əhatəli profilaktika və nəzarətə aid məlumatların toplanması məqsədilə təşkil edilmişdir. GYTS gənclərin tütündən istifadəsinin sistemik monitorinqinin və tütünlə əsas mübarizə indikatorlarına nəzarətin qlobal standartlarını təmin edir. GYTS bütün ölkələr üzrə ardıcıl və standart protokoldan istifadə edən, 13-15 yaşlı şagirdlər arasında məktəblərdə həyata keçirilən milli representativ sorğudur. GYTS ölkədaxili və ölkələrarası müqayisə edilə bilən məlumatların hazırlanması üçün nəzərdə tutulub.

1.1 Ölkə üzrə statistik məlumatlar

Azərbaycan ÜST-nin Avropa Regionun Üzv Ölkəsidir və yuxarı orta gəlirli ölkə hesab edilir.

Tarixi Azərbaycan torpaqları Ön Asiyada Qafqaz dağlarından Urmiya gölünün cənub və cənub-şərqdəki dağlıq əraziyədək 210 min km²-ə qədər bir ərazini əhatə edirdi. Əlverişli coğrafi mövqeyə malik ərazidə yerləşən Azərbaycan daim yadelli qəsbkarların müdaxiləsinə məruz qalmışdır. XIX və XX əsrlər Azərbaycan xalqı və torpaqları üçün daha faciəli olmuşdur. 1813-cü il Gülüstən və 1828-ci il Türkmənçay müqavilələri Azərbaycanın müstəqilliyinə son qoydu və Azərbaycanı iki hissəyə böldü. Cənubi Azərbaycan İranın, Şimali Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə qatıldı.

1918-ci ilin 28 mayında Şimali Azərbaycanda şərqdə ilk olaraq Demokratik Cümhuriyyət yaradıldı. Onun sahəsi 114 min km², sərhədlərinin uzunluğu 3504 km idi. 1920-ci il 28 aprelə bu ərazi sovet Rusiyası tərəfindən işğal olundu. 1924-cü ildə Göycə və Zəngəzur mahalları Ermənistanə verildi. Qarabağın dağlıq hissəsində Muxtar Vilayət yaradıldı. 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası yenidən öz müstəqilliyini bərpa etdi. Hazırda Azərbaycan Respublikasının sahəsi (BMT-nin qəbul etdiyi sərhədlər daxilində) 86.6 min km²-dir.

Qafqaz dağlarının cənubunda və Xəzər dənizinin qərbində yerləşən Azərbaycan cənubdan 765 km məsafədə İranla və 15 km məsafədə Türkiyə ilə, şimaldan 390 km məsafədə Rusiya ilə, şimal-qərbdən 480 km məsafədə Gürcüstanla, qərbdən 1007 km məsafədə Ermənistanla həmsərhəddir. Xəzər dənizi vasitəsilə Azərbaycan 4 ölkə ilə su sərhədinə malikdir: Rusiya, Qazaxıstan, Türkmənistan, İran. Azərbaycanın paytaxtı Xəzər dənizinin sahilində yerləşən liman şəhəri olan qədim Bakıdır. 2015-ci ilin əvvəlinə Azərbaycan əhalisi 9.5 milyon nəfəri ötmüşdür, onlardan 47%-i kənd sakinləridir. Kişi və qadınların sayı təxminən bərabərdir.

19-cu əsrin sonlarından Azərbaycan dünyanın aparıcı neft istehsalçısı ölkələri sırasında oldu. 1991-ci ildə müstəqillik əldə edildikdən sonra neft və təbii qaz yataqlarının kəşfi Azərbaycana növbəti illərdə yoxsulluqla mübarizə və hərtərəfli, davamlı orta gəlirli iqtisadiyyata doğru inkişaf etmək üçün yeni imkanlar verdi.

Demokratik dövlət sisteminə, habelə sərbəst bazar münasibətlərinə əsaslanan müstəqil milli iqtisadiyyat sisteminin formalaşması məqsədilə ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi sistemlərini transformasiya etmək Azərbaycan üçün sözsüz ki, zəruri idi. Milli müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, hüquqi və dünyəvi

dövlət qurulması, bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçid, ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi, əhalinin təhlükəsizliyinin və sosial-iqtisadi rifahının yaxşılaşdırılması və digər bir çox mühüm vəzifələri hökumət həll etməli idi.

Azərbaycanın məqsədi davamlı geniş miqyaslı inkişafı stimullaşdırmaq, hazırkı və gələcək nəsillərin rifahını təmin etmək üçün bütün mövcud resurslardan istifadə etməkdir. İqtisadi keçid Azərbaycan Respublikasının ərazisi olan Dağlıq Qarabağ üstündə Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü ilə mürəkkəbləşmişdir. Azərbaycan ərazisinin 20%-i hələ də Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. Ermənistandan qaçqın olan və Azərbaycanın işğal olunmuş rayonlarından məcburi köçkün olan bir milyon insanın əksəriyyəti hələ də qaçqın düşərgələrində dözülməz şəraitdə yaşamağa məcburdur, əsas regional ticarət və nəqliyyat infrastrukturunu dağıdılmışdır.

Müstəqillikdən sonra qısa tarixi dövr ərzində, hətta ilkin əlverişsiz şəraitə baxmayaraq sosial-iqtisadi inkişaf və dünya iqtisadi sistemində inteqrasiya sahələrində əhəmiyyətli nəticələr əldə edilmişdir. Bu dəyişikliklərin nəticəsi olaraq, ölkə müəyyən makroiqtisadi sabitlik əldə etdi və 1996-cı ildən başlayaraq dinamik iqtisadi inkişaf istiqamətində daha da irəlilədi. Azərbaycanda siyasi vəziyyət sabitdir. Azərbaycanın Asiya ilə Avropa arasında tranzit dəhliz rolu inkişaf etdiyinə görə regionda çoxtərəfli əlaqələr gücləndirilməkdə davam etməkdədir.

1.2 Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyası və MPOWER

Tütün epidemiyasının qloballaşmasına cavab olaraq, 2003-cü ilin may ayında 56-cı Ümumdünya Səhiyyə Assambleyasında Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının 191 üzv dövlətləri tərəfindən Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyası (TMÇK) yekdilliklə qəbul edilmişdir.³ TMÇK tütünə nəzarət sahəsində bəşəriyyətin ilk ictimai səhiyyə sazişidir. Bu saziş tütünlə bağlı ölüm və xəstəliklər pandemiyasına qarşı global cavab tədbirlərin arxasında duran irəliyə aparıcı qüvvə və fəaliyyət planıdır. TMÇK birbaşa və dolayı yolla tütün reklamının qadağan edilməsi, tütün məmulatlarının vergi və qiymətlərinin artırılması, tütündən azad ictimai və iş yerlərinin dəstəklənməsi, tütün qutuları üzərində sağlamlığa aid xəbərdarlıqların əks etdirilməsi, tütünlə bağlı tədqiqat, nəzarət və məlumat mübadiləsi kimi ictimai siyasəti həyata keçirmək məqsədilə tütün istehlakının qarşısının alınması və səmərəli tütünə nəzarət strategiyalarının reallaşmasına dair əlaqələndirilmiş effektiv və təcili tədbirlər planını özündə əks etdirir.

2005-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan ÜST TMÇK-nı ratifikasiya etdi. Dövri hesabatlar ölkələrdə ÜST TMÇK-nın həyata keçirilməsinin monitorinq və qiymətləndirilməsi üçün mühüm vasitədir. Bu yaxınlarda Azərbaycan ÜST TMÇK-nın həyata keçirilməsinə dair sonuncu hesabatını başa çatdırdı.⁴

Ölkələrə ÜST TMÇK üzrə öz öhdəliklərinin həyata keçirilməsinə kömək etmək məqsədilə ÜST 2008-ci ildə MPOWER adlı sübutlara əsaslanan altı tütünə nəzarət tədbirləri üzrə texniki paket hazırlamışdır ki, bu da tütündən istifadənin azaldılmasına və insanların həyatının xilas edilməsinə yönəldilir:⁵

- Tütündən istifadənin və profilaktik strategiyalarının monitorinqi
- İnsanların tütün tütüsündən mühafizəsi
- Tütündən imtina etmək üçün yardım təklifi
- Tütünlə bağlı təhlükələr barədə xəbərdarlıqların edilməsi
- Tütün reklamı, satışının stimullaşdırılması və sponsorluğuna qadağaların qoyulması
- Tütün məmulatlarına qoyulan vergilərin artırılması

GYTS əsas tütün göstəriciləri, o cümlədən tütünçəkmənin yayılması, bilik və davranışa dair ölkənin spesifik məlumatlarının monitorinqi vasitəsilə ÜST MPOWER-i dəstəkləyir.

1.3 Tədqiqatın məqsədi və keçirilməsi səbəbləri

GYTS gənclər arasında tütün istehlakının və tütündən istifadəyə başlamanın monitorinqi, milli tütünçəkmə profilaktikası və nəzarət proqramlarının istiqamətləndirilməsi, milli, regional və qlobal səviyyədə tütünlə bağlı məlumatların müqayisəli təhlilinin asanlaşdırılması üzrə ölkə potensialını gücləndirir. GYTS nəticələri eləcə də tütünə nəzarət qanunvericiliyi və ÜST-nin Çərçivə Konvensiyasının müvafiq maddələrinin ayrı-ayrı müddələrinin həyata keçirilməsinin monitorinqi üçün tütünə nəzarət tədbirlərinin müxtəlif göstəricilərində dəyişikliklərin sənədləşdirilməsi üçün faydalıdır.

Azərbaycanın GYTS-də iştirakı aşağıdakı səbəblərlə əsaslandırılır:

- İlk əvvəl, hazırkı GYTS 2016-nın məlumatlarını 2011-ci ildə keçirilmiş birinci GYTS məlumatları ilə müqayisəli təhlilinin aparılması son dərəcə zəruridir.
- 2011-ci ildə keçirilmiş GYTS⁶ göstərdi ki, Azərbaycanda, oğlanlar arasında daha çox olmaqla, məktəblilərin təxminən 1/10-i nə vaxtisa siqaret çəkib. Hazırda (son bir ayda) siqaret çəkənlərin sayı bir qədər aşağı idi – 6.8%, bu rəqəm oğlanlar üçün 11.4%, qızlar üçün 2.1% təşkil etmiş, adətən evdə siqaret çəkənlərin sayı isə 17.7% idi. Hazırda gündəlik siqaret çəkənlərin sayı 1.1% idi. Bundan əlavə nə vaxtisa siqaret çəkənlərin 1/3-i (əsasən oğlanlar) on yaşadək siqaret çəkməyə başlamasını, heç vaxt siqaret çəkməyənlərin təxminən 1/10-i isə növbəti il ərzində siqaret çəkməyə başlamağa qərar vermişdir. Yeniyetmələrin 3/10-ü düşünür ki, siqaretçəkən oğlanların, 1/10-i isə düşünür ki, siqaretçəkən qızların daha çox dostları olur və onlar daha da cəlbədicidirlər. Siqaret çəkənlər arasında təxminən 60%-i yaşına görə heç bir məhdudiyyətlə üzləşməyərək mağazadan siqaret alıb, 12%-nə isə, bunu qadağan edən qanuna baxmayaraq, pulsuz siqaret təklif edilmişdir. Ətrafa yayılan tütün tütüsünə gəldikdə isə, sorğuda iştirak edən təxminən 10 şagirddən üçü onların yanında başqaları tərəfindən siqaret çəkilən evdə yaşayır və demək olar ki, 10 şagirddən üçü qapalı ictimai yerlərdə tütün tütüsünün təsirinə məruz qalır.
- Azərbaycanda tütünçəkmə kişilər arasında sağlamlığa təsir edən geniş yayılmış amildir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-ci ilin məlumatlarına əsasən⁷ yaşı 15-dən yuxarı olan kişilərin 35.9%-i siqaret çəkdiyini qeyd edir. Bu göstərici qadınlara nisbətən kişilər arasında təxminən 100 dəfə çox olduğundan, qadın respondentlər arasında məlumatın gizlədilməsi ehtimalı istisna edilə bilməz. Hazırda tütünçəkmənin yayılması: 20-44 yaşlı kişilərin 30%-i, 45-64 yaşlı kişilərin 51%-i. Hazırda tütün çəkənlər arasında çəkilən tütün məmulatlarının gündəlik orta sayı 16 ədəd təşkil edir.
- 2011-ci ildə 18 yaşdan yuxarı 2400 nəfər arasında aparılan Azərbaycanda xroniki qeyri-infeksiyon xəstəliklərin (QİX) risk amilləri üzrə milli araşdırma⁸ siqaretçəkmə və gündəlik siqaretçəkmənin yayılmasının müvafiq olaraq 22.9% və 21.3% olmasını aşkarladı. Lakin bu göstərici qadınlara nisbətən (0,5%) daha çox kişilər arasında (48,7%) demək olar ki, 100 dəfə çox olduğundan, qadın respondentlər arasında məlumatın gizlədilməsi ehtimalı istisna edilə bilməz. Gündə siqaret çəkənlər arasında tütünçəkməyə başlamanın orta yaşı 19, tütünçəkmənin orta müddəti isə 21,5 il idi. Bundan başqa, tədqiqat zamanı evlərdə, ictimai və iş yerlərində ətrafa yayılan tütün tütüsünün təsirinə və ya passiv tütünçəkməyə məruz qalma səviyyəsinin yüksək olması aşkarlanmışdır. Kişilər üçün bu daha çox ictimai yerlərdə (76.6%), qadınlar üçün isə evdə (41.2%) müşahidə olunmuşdur.
- Hər iki kişidən biri hazırda tütündən istifadə etdiyini, qadınların isə cəmi 1%-i tütündən istifadə etdiklərini bildirmişlər. Qadınlar arasında tütündən istifadənin çox az yayılmasını nəzərə alaraq bundan sonra tütündən istifadə ilə bağlı daha detallı məlumat yalnız kişilər üçün təqdim olunur. Kişilər arasında tütündən istifadənin yayılması, 54 yaşından sonra əhəmiyyətli dərəcədə azalaraq,

daha çox 35-44 yaş qrupunda müşahidə olunmuşdur (61%). Kişilərin orta hesabla 45.4%-i hər gün siqaret çəkdiklərini bildirmişdir. Gündəlik tütündən istifadə daha çox 35-44 yaş qrupunda yayılmışdır (58.3%).

- Tütün çəkənlərin üçü istisna olmaqla hamısı istehsal edilən siqaretlərdən istifadə etdiklərini bildirmişdir. Hər gün çəkənlər orta hesabla gündə 20 siqaret çəkirdilər, 45-54 yaş qrupunda bu göstərici ən yüksək, 18-24 yaş qrupunda isə ən aşağı olmuşdur (müvafiq olaraq 24 və 14 siqaret). Respondentlərə evdə siqaret çəkdikləri haqqında sual verilmişdir. Siqaret çəkənlərin təxminən 39%-i öz evlərində çəkdiklərini, evdə siqaret çəkənlərin 69%-i isə bunu hər gün etdiklərini bildirmişlər. Respondentlərin 41%-i ictimai yerlərdə heç vaxt çəkmədiklərini, 34%-i isə hər gün çəkdiklərini bildirmişlər. Siqaret çəkməyən respondentlərin təxminən 28%-i (461 nəfərdən 133-ü) nə vaxtsa əvvəllər hər gün siqaret çəkiblər. Kişilər üçün siqaretdən imtina vaxtı orta hesabla 37 yaş olmuşdur.
- Yalnız 4 respondent (0.2%) tüstüsüz tütün məhsullarından istifadə etdiklərini bildirmişdir, bunlardan heç biri həmin məhsulları gündəlik istifadə etmirdi. Araşdırma zamanı həmçinin ətrafdakı tütün tüstüsünün (ƏTT) təsiri, yəni passiv tütünçəkmə haqqında məlumat toplanılmışdır. Qadınların yalnız kiçik bir qismi tütün çəkməsi ilə yanaşı kişilərə nisbətən daha çox ƏTT təsirinə məruz qalırlar (müvafiq olaraq 41.2% və 31.8%). İşdə və ya ictimai yerlərdə ƏTT təsiri kişilərdə daha çox yayılmışdır ki, bu da onların daha yüksək məşğulluğu ilə və qadınların ənənəvi olaraq nadir hallarda (xüsusilə kənd yerlərində) ictimai yerlərdə olduqları ilə izah edilə bilər. Bütün respondentlərin təxminən 60%-i son 7 gün ərzində evdə, işdə və ya ictimai yerlərdə ƏTT təsirinə məruz qaldıqlarını bildirmiş və kişilər bu təsire qadınlara nisbətə daha çox məruz qalmışlar (müvafiq olaraq 67.5% və 52.3%). Hər iki cins üçün tütünün təsiri, nəinki evdə və ya işdə, daha çox ictimai yerlərdə baş verir (müvafiq olaraq 59.2%, 35.6% və 34.9%). ƏTT təsirinə daha çox cavan yaşlı respondentlər məruz qalırlar. Bu nəticələr ƏTT təsirini azaltmaq üçün əlavə maarifləndirmə və qanunvericilik səylərinə ehtiyac olduğunu göstərir.
- Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-ci il məlumatları qadınla arasında tütünçəkmənin yayılmasının çox aşağı səviyyədə olması barədə 2011-ci ilin QİX-in risk amilləri üzrə milli araşdırma nəticələrini təsdiqləyir.

1.4 Ölkənin hazırkı tütünlə mübarizə siyasəti

Hazırda Azərbaycanda tütünlə mübarizəyə aid bir sıra strategiya və qanunvericilik aktları mövcuddur:

- 2001-ci ildə təsdiq edilmiş və 2002-ci ildə qüvvəyə minmiş “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu⁹ tütün məmulatının istehsalı, idxalı və ticarətini tənzimləyir və tütün çəkilən yerlərə məhdudiyətlər müəyyən edir. Qanun 18 yaşına çatmamış şəxslərə tütün məmulatlarının satışını, təşviqinin bütün formalarını qadağan edir və tütünçəkmə yerlərini məhdudlaşdırır, sağlamlığa mənfi təsir barədə xəbərdarlıqların tütün qutuları üzərində yerləşdirilməsini tələb edir. Qanunla tədris, tərbiyə, səhiyyə, sağlamlıq və mədəniyyət, habelə idman yarışları və kütləvi tədbirlərin keçirildiyi obyektlərdə siqaret çəkmək qadağandır. Qanun Azərbaycanda qapalı ictimai və ümumi iş yerlərində tütünçəkməni qadağan etsə də, müəyyən edilmiş yerlərdə siqaret çəkməyə icazə verir. İşəgötürənlər siqaret çəkmək üçün xüsusi yerlər ayrılmasını və görünən yerlərdə "siqaret çəkmək qadağandır" işarəsinin olmasını təmin etməlidirlər. Uzaq mənzilli sərnəşin nəqliyyatında xüsusi ayrılmış yerlər istisna olmaqla, bütün ictimai nəqliyyat növlərində siqaret çəkmək qadağandır. Lakin bir sıra qanun müddələrinin icrası zəifdir. Tütün məmulatlarının ədədlə, eləcə də xəstəxana və məktəb yaxınlığında satışına, ictimai binalar və iş yerlərində siqaret çəkilməsinə hələ də tez-tez rast gəlinir.
- 1997-ci ildə qəbul edilmiş və 2015-ci ildə yenilənmiş “Reklam haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu¹⁰ tütün, tütün məmulatlarının və onların ləvazimatlarının reklamını və satışının stimullaşdırılmasını qadağan edir.

- 2002-ci ildə qəbul edilmiş “Televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa¹¹ görə televiziya və radio ilə tütün məmulatlarının reklamına yol verilmir.
- 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq edilmiş “Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin və baqaj daşınması Qaydaları”na¹² görə taksi minik avtomobilinin salonunda siqaret çəkməyə yalnız sərnişinin və sürücünün qarşılıqlı razılığı ilə yol verilir. Eləcə də sərnişin avtonəqliyyat vasitəsinin salonunda sərnişinə siqaret çəkmək, həm də müntəzəm şəhərdaxili (rayondaxili), şəhərlərarası (rayonlararası) və beynəlxalq marşrutlar üzrə hərəkət edən avtobusda sərnişin avtonəqliyyat vasitəsinin işçi heyəti tərəfindən siqaret çəkmək qadağandır.
- 2000-ci ildə təsdiq edilmiş və 2014-cü ildə yenilənmiş Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi¹³ tütün məmulatlarına qoyulan vergi dərəcələrini müəyyən edir. Əlavə Dəyər Vergisi 18% təşkil edir. Aksiz vergisi Azərbaycanda istehsal olunan siqarlar, ucları kəsilən siqarlar və siqarillalar (nazik siqarlar) üçün 1000 ədədinə 10,0 manatdır, tütündən hazırlanan siqaretlər və onun əvəzediciləri üçün 1000 ədədinə 4,0 manatdır. 2015-ci ildə idxal edilən tütün məmulatlarının aksiz dərəcələri dəyişərək tütündən hazırlanan siqarlar, ucları kəsilən siqarlar və siqarillalar üçün 1000 ədədinə 10,0 manat, tütündən hazırlanan siqaretlər üçün 1000 ədədinə 4,0 manat təşkil etmişdir. Sənayedə emal olunmuş digər tütün və tütünün sənaye əvəzediciləri; "homogenləşdirilmiş" və ya "bərpa edilmiş" tütün; tütün ekstraktları və essensiyalarının idxal rüsumu 1 kq üçün 1 ABŞ dollarıdır, tütün xammalı və tütün tullantıları üçün isə rüsum gömrük dəyərinin 15%-ni təşkil edir.
- 2000-ci ildə təsdiq edilmiş və 2015-ci ildə yenilənmiş Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi¹⁴ yeni cərimələr təyin edib və bir sıra əvvəlki cərimələri artırıb. Belə ki, “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə qadağan edilmiş yerlərdə siqaret çəkməyə görə 30 AZN, müəssisələrdə, idarələrdə, təşkilatlarda siqaret çəkmək üçün xüsusi yerlərin ayrılmasının və görünən yerlərdə “siqaret çəkmək qadağandır” xəbərdarlıq yazısının və ya işarəsinin olmasının təmin edilməməsinə görə vəzifəli şəxslər 400 AZN məbləğində, hüquqi şəxslər 1000 AZN məbləğində cərimə edilir. Hava nəqliyyatında müəyyən edilməmiş yerlərdə siqaret çəkməyə görə 100 AZN, dəmir yol, dəniz və çay nəqliyyatında müəyyən edilməmiş yerlərdə siqaret çəkməyə görə 40 AZN, metropoliten stansiyaların vestibüllərində, keçidlərində və platformalarında, vaqonlarda siqaret çəkməyə görə 50 AZN, müntəzəm şəhərdaxili (rayondaxili), şəhərlərarası (rayonlararası) və beynəlxalq marşrutlar üzrə hərəkət edən avtobusda siqaret çəkilməsinə görə 50 AZN-dək cərimə müəyyən edilir. Tütün məmulatlarının satışı qaydalarının pozulmasına görə 50-80 AZN, yetkinlik yaşına çatmayanlara satılmasına görə 100 AZN cərimə müəyyən edilir.
- 2009-cu ildə təsdiq edilmiş AZS 335-2009 “Tütün məmulatları. Qablaşdırma və markalanma” Dövlət Standartı¹⁵ Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal edilən, idxal edilən və satılan tütün məmulatlarına şamil edilir və bu məmulatların qablaşdırılması və markalanmasına olan tələbləri müəyyən edir. Bu standart tütün məmulatlarının istehsalında, topdan və pərakəndə satışında, saxlanması və sertifikatlaşdırılmasında istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.
- 2012-ci ildə İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzində hazırlanmış Tütüçəkmədən imtina etmə üzrə Klinik Protokol¹⁶ Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmişdir.
- “Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksiyon xəstəliklərlə mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Strategiya” 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
- Tütünlə mübarizə tədbirlərini özündə əks etdirən “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin 2014-2020-ci illər üzrə Strateji Planı və onun Fəaliyyət Planı 2014-cü ildə Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmişdir.
- Hər il Səhiyyə Nazirliyinin İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzi (İSİM) tərəfindən milli səviyyədə əhali, xüsusilə də gənclər, media peşəkarları, qərar verən şəxslərə yönəldilən Ümumdünya Tütünsüz Günləri keçirilir. Məsələn, 2013 və 2014-cü illərdə Ümumdünya Tütünsüz Günlərinə həsr edilmiş 1-ci və 2-ci “No Smoking” Film Festivalları keçirilmişdir. Tədbirlərdə

Tütünlə Mübarizə üzrə Milli Koalisiyanın üzvləri, dövlət, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatları, Səhiyyə Nazirliyinin, İSİM-in, media nümayəndələri və başqaları da iştirak etdilər.

- 2015-ci ildə SN-nin İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzi tütünə nəzarət tədbirlərini reallaşdırmaq məqsədilə www.tobaccocontrol.az internet platformanı yenilədi və yeni www.nosmoke.az (tütün əleyhinə “Hər günün tütünsüz olsun!” adlı davamlı Kampaniyaya aiddir) internet platformanı yaratdı.

1.5 Tütünlə əlaqəli digər tədqiqatlar

GYTS Azərbaycanda ilk dəfə 2011-ci ildə keçirilmişdir. GYTS-ə əlavə olaraq aşağıdakı tədqiqatlar Azərbaycanda reallaşmışdır:

- Azərbaycan Çoxgöstəricili Klaster Sorğusu (MICS), 2000
- Şərqi Avropa və Avrasiyada reproduktiv, ana və uşaq sağlamlığı: müqayisəli hesabat, 2001
- Azərbaycan Reproduktiv Sağlamlıq Sorğusu, 2001¹⁷
- Gənclərin Sağlamlığı və İnkişafı üzrə araşdırma, 2002
- Azərbaycan Demografiya və Sağlamlıq Sorğusu, 2006¹⁸
- Azərbaycanda böyüklər arasında Sağlamlıq barədə Bilik, Davranış və Təcrübə (KAP): Sosial-epidemioloji təhlil, 2006
- Azərbaycanda qeyri-infeksiyon xəstəliklərə dair vəziyyətin təhlili, 2009
- Demografiya və Sağlamlıq Sorğusu, Azərbaycan, 2011¹⁹
- Azərbaycanda xroniki qeyri-infeksiyon xəstəliklərin risk amilləri üzrə milli araşdırma, 2011²⁰
- Azərbaycanda qadınlar arasında müəyyən qeyri-infeksiyon xəstəliklərin risk faktorlarının yayılması meylləri üzrə araşdırma, 2015²¹
- Azərbaycan Respublikasının tütünə əlaqəli müvafiq qanunvericiliyinin Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyasına uyğunluğunun müqayisəli təhlili, 2015-ci ildə aparıldı²² və 2016-cı ildə yeniləndi.

1.6 Ölkə üzrə spesifik vəzifələr

1. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında cari tütündən istifadə etmə səviyyəsini 2016-cı ildə 7.3%-dən 2020-ci ildə 6.5%-ə qədər azaltmaq.
2. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında heç vaxt siqaret çəkməyənlərin buna başlama ehtimalını 2016-cı ildə 8.0%-dən 2020-ci ildə 7.2%-ə qədər azaltmaq.
3. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında siqaret çəkməyi tərgitmək cəhdlərini 2016-cı ildə 65.0%-dən 2020-ci ildə 71.5%-ə qədər artırmaq.
4. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında siqaretçəkən gənclərin daha cəlbədic olduğunu düşünənlərin faizini 2016-cı ildə 29.2%-dən 2020-ci ildə 26.3%-ə qədər azaltmaq.
5. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında adətən evdə siqaret çəkən hazırda tütündən istifadə edənlərin faizini 2016-cı ildə 13.4%-dən 2020-ci ildə 12.0%-ə qədər azaltmaq.
6. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında yaşına görə heç bir məhdudiyyətlə üzləşməyərək mağazadan siqaret alanların faizini 2016-cı ildə 64.8%-dən 2020-ci ildə 58.3%-ə qədər azaltmaq.
7. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında onların yanında başqaları tərəfindən siqaret çəkilən evdə yaşayanların faizini 2016-cı ildə 28.8%-dən 2020-ci ildə 25.9%-ə qədər azaltmaq.
8. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında başqalarının siqaret çəkməsi onlara zərər yetirdiyi barədə düşünənlərin faizini 2016-cı ildə 81.8%-dən 2020-ci ildə 90.0%-ə qədər artırmaq.
9. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında tütün əleyhinə media məlumat görənlərin faizini 2016-cı ildə 62.3%-dən 2020-ci ildə 68.5%-ə qədər artırmaq.
10. Azərbaycanda 8, 9 və 10-cu sinif şagirdləri arasında məktəbdə tütündən istifadənin təhlükələri haqqında məlumat alanların faizini 2016-cı ildə 66.0%-dən 2020-ci ildə 72.6%-ə qədər artırmaq.

2. METODOLOGIYA

2.1 Sorğu anketi

GYTS-in sorğu anketi bir neçə cavab variantı olan 77 sualdan ibarətdir. Sorğuya GYTS-in Əsas Sorğu Anketindən 43 sual, 33 seçilmiş əlavə sual və 1 ölkə üzrə spesifik sual daxil edilmişdir. Sorğu anketinin son variantı Azərbaycan dilinə və düzgünlüyünü yoxlamaq məqsədilə yenidən ingilis dilinə tərcümə edilmişdir. 2016-cı ilin Azərbaycan üzrə sorğu anketi *Əlavə A*-da verilir.

2.2 Seçmə

Azərbaycanda 2016-cı ildə keçirilmiş GYTS 8-10-cu sinif şagirdləri arasında milli representativ seçim etmək üçün məktəblər üzrə iki mərhələli klaster seçimindən istifadə edən sorğudur. Seçiməyə 8-10-cu sinifləri olan bütün məktəblər daxil edildi. İlk mərhələdə ölkə məktəblərinin siyahısı əsasında mütənasib ehtimalı ilə sorğuda iştirak edəcək məktəblər seçilmişdir. Seçimin ikinci mərhələsində birinci mərhələdə seçilmiş hər bir məktəbin sinifləri arasında sistemli bərabər ehtimal seçməsi (təsadüfi başlamaqla) aparıldı. Beləliklə, GYTS 25 məktəb və 121 sinifdə keçirilmişdir. GYTS-də 2220 məktəbli iştirak etmişdir. 2016-cı ildə keçirilən GYTS üçün 8, 9 və 10-cu siniflər seçilmişdir.

2.3 Məlumatın toplanması

Məlumatın toplanması 18 aprel 2016-cı il tarixdən 07 may 2016-cı il tarixədək təlim keçmiş 8 intervüyer tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Sorğu prosedurları anonim və könüllü iştirakı təmin etməklə şagirdlərin məxfiliyi qorunmaqla təşkil edilmişdir. Sorğu şagirdlər tərəfindən doldurulan anketlər vasitəsilə keçirilmişdir. Şagirdlər tərəfindən cavablar birbaşa kompüter vasitəsilə skan edilə bilən cavab vərəqələrinə qeyd edildi.

2.4 Məlumatın təhlili

Əhalini qiymətləndirmək üçün ehtimal edilən seçim, cavabın olmaması və stratifikasiyadan sonrakı tənzimləmələrə düzəlişlər etmək üçün çəki əmsalı şagirdin hər bir cavabına dair tətbiq edilmişdir. Kompleks sorğu məlumatlarının statistik təhlili üçün istifadə edilən proqram təminatı olan SUDAAN, yayılmanın ölçülmüş qiymətləndirməsini və qiymətləndirmənin standart səhvlərini (SE – standard error) hesablamaq üçün istifadə edilmişdir (standart səhvlərdən 95% etimad intervalları [CI - confidence intervals] hesablanmışdır. GYTS-in əsas tütünlə mübarizə göstəricilərini nəzərə alan sorğu sualları üçün tezlik cədvəlləri hazırlanmışdır. Göstəricilər ÜST TMÇK və MPOWER texniki paket ilə uyğun gəlir.

Cədvəl 1 seçmə ölçüsü və cavablandırma əmsalı barədə məlumat verir. Azərbaycanda 2016-cı ildə keçirilmiş GYTS-də 25 məktəbdə 2220 sorğu anketi doldurulmuşdur. GYTS-də cəmi 2220 şagird iştirak etdi, onlardan 2122-si 13-15 yaşda idi (1062 oğlan, 1058 qız, 2 nəfər cinsini qeyd etməmişdir). Məktəblərin sorğuda iştirakı əmsalı 100%, siniflərin sorğuda iştirakı əmsalı 100% və şagirdlərin sorğuda iştirakı əmsalı 97.9% olmuşdur. Ümumi sorğuda iştirak etmə əmsalı 97.9% təşkil etmişdir.

Cədvəl 1: Seçmə ölçüsü və cavablandırma əmsalı (ölçülməmiş) – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi
<i>Məktəb səviyyəsində</i>	
Seçilmiş məktəblərin sayı	25
İştirak etmiş məktəblərin sayı	25
Məktəblərin sorğuda iştirakı əmsalı (%)	100
<i>Sinif səviyyəsində</i>	
Seçilmiş siniflərin sayı	121
İştirak etmiş siniflərin sayı	121
Siniflərin sorğuda iştirakı əmsalı (%)	100
<i>Şagird səviyyəsində</i>	
Seçilmiş şagirdlərin sayı	2268
İştirak etmiş şagirdlərin sayı	2220
Şagirdlərin sorğuda iştirakı əmsalı (%)	97.9
Ümumi sorğuda iştirak etmə əmsalı (%)¹	97.9

¹ Ümumi sorğuda iştirak əmsalı = Məktəblərin sorğuda iştirakı əmsalı X Siniflərin sorğuda iştirakı əmsalı X Şagirdlərin sorğuda iştirakı əmsalı

3. NƏTİCƏLƏR

3.1 Tütükdən istifadə

Cədvəl 2: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütükdən istifadənin təfəsilatlı açıqlanması – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
Çəkilən tütün			
Hazırda tütün çəkilənlər ¹	7.3 (6.3-8.4)	11.6 (9.7-13.9)	2.3 (1.5-3.5)
Hazırda siqaret çəkilənlər ²	2.9 (2.3-3.6)	4.6 (3.4-6.2)	1.0 (0.6-1.5)
Tez-tez siqaret çəkilənlər ³	1.0 (0.6-1.6)	1.6 (0.9-2.9)	0.3 (0.1-1.4)
Hazırda digər tütün məmulatlarını çəkilənlər ⁴	5.8 (4.8-6.9)	9.3 (7.3-11.7)	1.7 (1.1-2.8)
Nə vaxtsa tütün çəkilənlər ⁵	18.0 (14.7-21.8)	26.3 (21.5-31.8)	8.4 (5.8-11.9)
Nə vaxtsa siqaret çəkilənlər ⁶	10.3 (8.1-12.9)	15.1 (11.7-19.2)	4.8 (3.3-6.9)
Nə vaxtsa digər tütün məmulatlarını çəkilənlər ⁷	12.4 (9.9-15.4)	19.3 (15.1-24.2)	4.5 (2.7-7.4)
Tüstüsüz tütün			
Hazırda tüstüsüz tütün istifadəçiləri ⁸	1.8 (1.2-2.7)	2.4 (1.4-4.1)	1.1 (0.7-1.9)
Nə vaxtsa tüstüsüz tütükdən istifadə edənlər ⁹	4.5 (3.7-5.5)	5.5 (4.3-7.1)	3.4 (2.5-4.5)
Tütükdən istifadə			
Hazırda tütükdən istifadə edənlər ¹⁰	8.4 (7.2-9.7)	12.9 (11.1-15.1)	3.1 (2.0-4.9)
Nə vaxtsa tütükdən istifadə edənlər ¹¹	20.4 (17.5-23.7)	29.1 (24.7-33.9)	10.4 (7.8-13.8)
Tütükdən istifadəyə meyillilik			
Gələcəkdə tütükdən istifadə etməyə meyilli olan heç vaxt tütükdən istifadə etməyənlər ¹²	8.0 (6.4-10.1)	11.3 (8.6-14.6)	5.1 (3.5-7.5)
Siqaret çəkmək xoşuna gələ biləcəyini düşünən heç vaxt çəkməyənlər ¹³	4.3 (2.4-7.7)	5.5 (2.9-10.1)	3.4 (1.8-6.3)

¹ Son 30 gün ərzində istənilən vaxt tütün çəkib. ² Son 30 gün ərzində istənilən vaxt siqaret çəkib. ³ Son 30 gün ərzində 20 gündən çox siqaret çəkib. ⁴ Son 30 gün ərzində istənilən vaxt, siqaret istisna olmaqla, digər tütün məmulatlarını çəkib. ⁵ Nə vaxtsa hər hansı tütün məmulatını çəkməyə cəhd edib, məsələn, bir-iki qullab alıb. ⁶ Nə vaxtsa siqaret çəkməyə cəhd edib, məsələn, bir-iki qullab alıb. ⁷ Nə vaxtsa, siqaret istisna olmaqla, digər tütün məmulatlarını çəkməyə cəhd edib, məsələn, bir-iki qullab alıb. ⁸ Son 30 gün ərzində istənilən vaxt tüstüsüz tütükdən istifadə edib. ⁹ Nə vaxtsa tüstüsüz tütükdən istifadə edib. ¹⁰ Son 30 gün ərzində istənilən vaxt tütün çəkib və/və ya tüstüsüz tütükdən istifadə edib. ¹¹ Nə vaxtsa tütün çəkib və/və ya tüstüsüz tütükdən istifadə edib. ¹² Gələcəkdə tütükdən istifadəni ehtimal edir, o cümlədən ən yaxın dostlarından biri tütün məmulatı təklif edərsə, onu istifadə edəcəyinə dair "Əlbəttə istifadə edəərəm", "Yəqin ki, istifadə edəərəm" və ya "Yəqin ki, istifadə etməərəm" cavabı verənləri, ya da növbəti 12 ay ərzində tütün məmulatından istifadə edəcəyinə dair "Əlbəttə çəkəcəyəm", "Yəqin ki, çəkəcəyəm" və ya "Yəqin ki, çəkməyəcəyəm" cavabı verənləri əhatə edir. ¹³ "Düşünürəm ki, siqaret çəkmək xoşuma gələ bilər" ifadəsinə "Razıyam" və ya "Tam razıyam" cavabı verənləri əhatə edir.

Azərbaycanda oğlanlar arasında daha çox olmaqla, məktəblilərin 10.3%-i nə vaxtsa siqaret çəkməsi barədə məlumat vermişdir (2011-ci ildəki GYTS-də 10.6% olmuşdur). Hazırda (son bir ayda) tütün çəkilənlərin sayı artaraq 7.3% (2011-ci ildə 6.8%), bu rəqəm oğlanlar üçün 11.6%, qızlar üçün 2.3% təşkil etmişdir. Hazırda siqaret çəkilənlərin sayı 2.9% olmuşdur (2011-ci ildə 2.7%). Son bir ayda hər gün siqaret çəkilənlərin sayı 2011-ci ildə olduğu kimi 1% olmuşdur. Heç vaxt siqaret çəkməyənlərin 8%-i isə (2011-ci ildə 8.7%) növbəti il ərzində siqaret çəkməyə başlamağa bilməsini qeyd etmişdir.

Cədvəl 3: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər arasında gün ərzində çəkilən siqaretlərin sayı – GYTS Azərbaycan, 2016.

Adətən çəkilən siqaretlərin sayı ¹	Cəmi (n=58)	Oğlan (n=48)	Qız (n=10) ²
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
Gün ərzində 1 siqaretdən az	30.8 (17.0-49.3)	29.1 (14.5-49.8)	40.4 (21.1-63.2)
Gün ərzində 1 siqaret	15.3 (5.0-38.1)	14.5 (5.4-33.3)	19.7 (1.5-77.9)
Gün ərzində 2 - 5 siqaret	24.0 (12.4-41.3)	26.6 (13.5-45.7)	9.6 (1.2-49.0)
Gün ərzində 6 - 10 siqaret	5.2 (0.9-24.3)	6.2 (1.1-27.8)	0.0 (-)
Gün ərzində 11 - 20 siqaret	10.5 (3.8-25.6)	10.5 (4.0-25.2)	10.1 (1.2-50.4)
Gün ərzində 20-dən çox siqaret	14.2 (7.1-26.5)	13.1 (4.8-31.3)	20.2 (1.6-79.6)
Cəmi	100	100	100

¹ Son 30 gün ərzində hazırda siqaret çəkənlər tərəfindən siqaret çəkilən günlərdə.

² n=Cell Size (suala cavab verən şagirdlərin sayı): DİQQƏT, bu göstərici 35-dən aşağı olduqda nəticə/faiz ehtiyatla izah edilməlidir.

Hazırda siqaret çəkən şagirdlərin (48 oğlan, 10 qız) 30.8%-i (əsasən oğlanlar) son bir ayda gün ərzində 1 siqaretdən az çəkiblər. Son bir ayda gün ərzində 1 və daha çox siqaret çəkənlərin ümumi sayı bundan az olmuşdur (5.2%-dən 24.0%-dək).

Cədvəl 4: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı nə vaxtsa siqaret çəkən məktəblilər arasında siqaret çəkməyə başlanmanın yaşı – GYTS Azərbaycan, 2016.

İlk dəfə siqaret çəkilən yaş ¹	Cəmi (n=141)	Oğlan (n=114)	Qız (n=27) ²
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
7 və ya daha az yaş	21.7 (18.2-25.6)	17.6 (14.1-21.8)	41.4 (21.1-65.2)
8 – 9 yaş	10.9 (6.3-18.5)	13.2 (8.0-20.8)	0.0 (-)
10 - 11 yaş	13.9 (7.9-23.3)	14.5 (6.7-28.7)	11.1 (2.5-37.9)
12 - 13 yaş	32.7 (24.4-42.2)	32.6 (21.4-46.2)	33.1 (12.3-63.7)
14 - 15 yaş	20.8 (13.9-29.9)	22.1 (13.3-34.4)	14.3 (5.7-31.6)
Cəmi	100	100	100

¹ Nə vaxtsa siqaret çəkməyə cəhd edənlər arasında.

² n=Cell Size (suala cavab verən şagirdlərin sayı): DİQQƏT, bu göstərici 35-dən aşağı olduqda nəticə/faiz ehtiyatla izah edilməlidir.

Nə vaxtsa siqaret çəkən 141 şagirdin (114 oğlan, 27 qız) 32.6%-i (əsasən oğlanlar) on yaşadək siqaret çəkməyə başlamasını qeyd etmişdir (2011-ci ildə 36.6%).

Cədvəl 5: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər arasında tütünçəkmədən asılılıq əlamətlərinin qeyd edilməsi – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi (n=73)	Oğlan (n=60)	Qız (n=13) ²
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
Tütünçəkmədən asılılıq əlamətləri ¹	48.0 (38.6-57.6)	48.1 (37.0-59.5)	47.4 (17.8-78.9)

¹ Belə cavab verənlərə aiddir: 1) bəzən və ya həmişə səhər tezdən hər şeydən əvvəl tütün çəkmişəm və ya bunu etmək istəmişəm, yaxud 2) tütün çəkdikdən sonra tam bir gün müddət ərzində mənə yenə də tütün çəkməyə güclü istək yaranır.

² n=Cell Size (suala cavab verən şagirdlərin sayı): DİQQƏT, bu göstərici 35-dən aşağı olduqda nəticə/faiz ehtiyatla izah edilməlidir.

Əsasən oğlanlar olmaqla, hazırda siqaret çəkən məktəblilərin (60 oğlan, 13 qız) 48.0%-i özlərində tütünçəkmədən asılılıq əlamətlərini qeyd etmişdir.

3.2 Tütündən imtina

Cədvəl 6: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər arasında tütünçəkmədən imtina göstəriciləri – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
<i>Hazırda siqaret çəkənlər arasında...</i>			
Son 12 ay ərzində siqaret çəkməyi tərgitmək üçün cəhd edənlər	65.0 (52.6-75.6), n=50	60.9 (48.0-72.4), n=44	100.0 (-) n ¹ =6
Siqaret çəkməyi indi tərgitmək istəyənlər	65.6 (35.1-87.1), n=33 ¹	60.1 (30.3-83.9), n ¹ =28	100.0 (-) n ¹ =5
İstədiyi vaxt siqaret çəkməyi tərgidə biləcəyini düşünənlər	71.2 (55.9-82.8), n=44	73.6 (60.4-83.6), n=37	56.6 (-) n ¹ =7
Siqaret çəkməyi tərgitməklə bağlı nə vaxtsa mütəxəssisdən kömək və ya məsləhət alanlar	26.0 (17.5-36.8), n=77	21.0 (11.1-36.3), n=64	54.1 (17.7-86.6) n ¹ =13

¹ n=Cell Size (suala cavab verən şagirdlərin sayı): DİQQƏT, bu göstərici 35-dən aşağı olduqda nəticə/faiz ehtiyatla izah edilməlidir.

Hazırda (son bir ayda) siqaret çəkənlərin 65.6%-i (2011-ci ildə 61.8%) siqaret çəkməyi tərgitmək istədiyini və 65.0%-i (2011-ci ildə 53.7%) son bir il ərzində siqaret çəkməyi tərgitmək üçün cəhd etdiyini qeyd etmişlər. Hazırda siqaret çəkənlərin 71.2%-i istədiyi vaxt siqaret çəkməyi tərgidə biləcəyini düşündüyünü və 26.0%-i siqaret çəkməyi tərgitməklə bağlı nə vaxtsa mütəxəssisdən kömək və ya məsləhət aldığını qeyd etmişlər. Bu suallara cavab verən respondentlər arasında oğlanlar qızlara nisbətən 5-7 dəfə çox idi.

3.3 İkincili (ətrafa yayılan) tütün tüstüsü

Cədvəl 7: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalma – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
		<i>Faiz (95% CI)</i>	
Evdə tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalanlar (son 7 gün ərzində)	28.8 (26.1-31.6)	28.3 (25.3-31.6)	29.1 (25.5-33.0)
Hər hansı qapalı ictimai yerdə tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalanlar (son 7 gün ərzində)	40.8 (37.1-44.5)	45.2 (40.5-49.9)	35.6 (31.5-39.8)
Hər hansı açıq ictimai yerdə tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalanlar (son 7 gün ərzində)	42.2 (37.7-46.9)	45.6 (40.1-51.2)	38.3 (33.7-43.2)
Məktəb binası daxilində və ya məktəbin həyətində kiminsə siqaret çəkdiyini görənlər (son 30 gün ərzində)	43.7 (38.0-49.6)	44.5 (38.2-50.8)	42.8 (35.6-50.3)

Sorğuda iştirak edən şagirdlərin 28.8%-i (2011-ci ildə 27.1%) evdə, 40.8%-i (2011-ci ildə 27.3%) qapalı ictimai yerlərdə və 42.2%-i (2011-ci ildə 37.1%) açıq ictimai yerlərdə tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalıblar. Məktəb binası daxilində və ya məktəbin həyətində kiminsə siqaret çəkdiyini 43.7% şagird görüb. Bu suallara cavab verənlər respondentlərin nisbəti oğlanlar və qızlar üçün təxminən bərabər idi.

3.4 Əlçatanlıq və mövcudluq

Cədvəl 8: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı siqaret çəkən məktəblilər arasında siqaretlərin əldə edilməsi mənbəyi – GYTS Azərbaycan, 2016.

Mənbə ¹	Cəmi (n=46)	Oğlan (n=39)	Qız (n=7) ²
		<i>Faiz (95% CI)</i>	
Mağazadan alanlar	75.2 (58.6-86.6)	77.9 (59.6-89.4)	57.9 (32.4-79.8)
Küçə satıcısından alanlar	7.0 (4.4-10.8)	5.9 (3.8-9.0)	13.8 (1.2-68.7)
Köşkdən alanlar	9.0 (2.7-26.0)	8.2 (2.2-26.6)	13.8 (1.7-59.7)
Ətrafdakılardan xahiş edib götürənlər	6.9 (2.0-20.7)	8.0 (2.3-24.3)	0.0 (-)
Digər üsulla əldə edənlər	2.0 (0.2-16.8)	0.0 (-)	14.5 (1.3-68.9)
Cəmi	100	100	100

¹ Siqaret çəkənlər tərəfindən son 30 gün ərzində axırıncı dəfə çəkdikləri siqaret necə əldə edilmişdir.

² n=Cell Size (suala cavab verən şəxirlərin sayı): DİQQƏT, bu göstərici 35-dən aşağı olduqda nəticə/faiz ehtiyatla izah edilməlidir.

Siqaret çəkən məktəblilərin 75.2%-i (2011-ci ildə 59.1%) axırıncı dəfə çəkdikləri siqareti mağazadan alıblar (əsasən oğlanlar).

Cədvəl 9: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər arasında satıcı tərəfindən yaşlarının az olduğuna görə siqaret satmaqdan imtina edilməyənlər – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi (n=43)	Oğlan (n=34) ²	Qız (n=9) ²
		<i>Faiz (95% CI)</i>	
Satıcı tərəfindən yaşının az olduğuna görə siqaret satmaqdan imtina edilməyən hazırda siqaret çəkən məktəblilər ¹	64.8 (40.3-83.4)	64.4 (43.6-80.9)	66.3 (20.4-93.8)

¹ Son 30 gün ərzində siqaret almağa cəhd edənlər arasında.

² n=Cell Size (suala cavab verən şəxirlərin sayı): DİQQƏT, bu göstərici 35-dən aşağı olduqda nəticə/faiz ehtiyatla izah edilməlidir.

Hazırda siqaret çəkən 64.8% (2011-ci ildə 86.9%) məktəbliyə (əsasən oğlanlar) satıcı tərəfindən yaşlarının az olduğuna görə siqaret satmaqdan imtina edilməyib.

Cədvəl 10: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən məktəblilər tərəfindən siqaret alınma vahidi – GYTS Azərbaycan, 2016.

Siqaret alınma vahidi ¹	Cəmi (n=45)	Oğlan (n=36)	Qız (n=9) ²
		<i>Faiz (95% CI)</i>	
Ədədlə (tək-tək)	44.0 (31.5-57.4)	41.5 (27.7-56.8)	55.1 (27.2-80.1)
Qutu (paçka) ilə	44.0 (32.9-55.7)	43.8 (29.3-59.4)	44.9 (19.9-72.8)
Blok ilə	12.0 (3.8-32.1)	14.7 (4.3-39.9)	0.0 (-)
Cəmi	100	100	100

¹ Son 30 gün ərzində siqaret alanlar arasında axırıncı dəfə siqaret alınmaya əsasən.

² n=Cell Size (suala cavab verən şəxirlərin sayı): DİQQƏT, bu göstərici 35-dən aşağı olduqda nəticə/faiz ehtiyatla izah edilməlidir.

Siqareti ədədlə alan və siqareti qutu ilə alan hazırda siqaret çəkən məktəblilərin (əsasən oğlanlar) sayı eyni dərəcədə bərabər olub - 44.0%.

Cədvəl 11: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında siqaretlərin qiyməti haqqında düşüncələri GYTS Azərbaycan, 2016.

Qutunun (paçkanın) qiyməti (20 siqaret)¹	Cəmi	Faiz (95% CI)	
		Oğlan	Qız
1 manatdan az	4.6 (3.4-6.1)	5.1 (3.3-7.9)	4.0 (2.4-6.4)
1 - 2 manat	15.7 (13.3-18.4)	17.7 (14.0-22.2)	13.4 (11.4-15.7)
3 manat	7.8 (6.6-9.2)	10.1 (8.2-12.4)	5.2 (3.7-7.3)
4 - 5 manat	3.1 (2.2-4.3)	4.0 (3.0-5.2)	1.9 (0.9-4.0)
5 manatdan çox	3.1 (2.2-4.5)	3.5 (2.1-5.7)	2.6 (1.7-4.0)

¹Məktəblilərin düşüncələrinə görə 20 ədəd olan bir qutu (paçka) siqaretin orta qiyməti.

Məktəblilərin 1/3 hissəsi bu suala cavab verə bilmədi, 15.7%-i düşünür ki, siqaret qutusunun qiyməti 1 - 2 manat arasındadır, 7.8% düşünür ki, 3 manatdır, digərləri (10.8%) – 1 manatdan az və ya 4 manatdan çox olduğunu düşünür.

3.5 Media

3.5.1 Tütün əleyhinə

Cədvəl 12: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütün əleyhinə məlumat görünlər – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
		<i>Faiz (95% CI)</i>	
Son 30 gün ərzində media vasitələrində ¹ tütün əleyhinə məlumat görünlər ²	62.3 (59.7-64.8)	59.7 (55.6-63.6)	65.3 (61.1-69.3)
<i>İdman yarışlarında və ya tədbirlərdə tütün əleyhinə məlumat görünlər</i>			
Son 30 gün ərzində bütün şagirdlər arasında	25.2 (21.0-30.0)	28.4 (23.0-34.5)	21.5 (17.7-25.9)
Son 30 gün ərzində idman yarışlarında və ya tədbirlərdə iştirak edənlər arasında	45.3 (40.3-50.4)	45.3 (39.3-51.5)	45.1 (39.1-51.8)
Son 12 ay ərzində məktəbdə tütündən istifadənin təhlükələri haqqında məlumat alanlar ²	66.0 (62.9-69.0)	62.9 (59.0-66.6)	69.7 (65.0-74.1)

¹ Məsələn, televiziya, radioda, internetdə, reklam lövhələrində, plakatlarda, qəzetlərdə, jurnallarda, filmlərdə.

² 13-15 yaşlı bütün məktəblilər.

Son bir ayda şagirdlərin 62.3%-i media vasitələrində tütün əleyhinə məlumat görüb və ya eşidib (2011-ci ildə 72.3%), 45.3%-i idman yarışlarında və ya tədbirlərdə iştirak etdiyi zaman tütün əleyhinə məlumat görüb və ya eşidib. 66.0%-i son bir il ərzində məktəbdə tütündən istifadənin təhlükələri haqqında məlumat alıb (2011-ci ildə 65.5%). Cavablarda oğlanların və qızların nisbəti təxminən bərabərdir.

Cədvəl 13: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı hazırda siqaret çəkən və heç vaxt çəkməyən məktəblilər arasında siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq görünlər – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
		<i>Faiz (95% CI)</i>	
Siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq görün hazırda siqaret çəkənlər [†]	74.3 (65.7-81.4) n=138	74.2 (65.3-81.4) n=114	75.3 (52.6-89.3) n ² =24
<i>Siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər xəbərdarlığı səbəbindən tütündən imtina etməyi düşünənlər[†]</i>			
Hazırda siqaret çəkənlər arasında	40.2 (32.6-48.2) n=138	41.4 (33.1-50.2) n=114	33.5 (19.2-51.6) n ² =24
Sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq görün hazırda siqaret çəkənlər arasında	54.0 (45.8-62.0) n=103	55.8 (46.0-65.2) n=85	44.5 (30.2-59.9) n ² =18
Siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq səbəbindən çəkməyə başlamamaq barədə düşünən heç vaxt siqaret çəkməyənlər ^{†,1}	44.6 (41.9-47.2) n=667	48.4 (44.7-52.0) n=338	40.0 (35.7-44.5) n=329

[†] Son 30 gün ərzində.

¹ Son 30 gün ərzində siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq görün heç vaxt siqaret çəkməyənlər arasında.

² n=Cell Size (suala cavab verən şagirdlərin sayı): DİQQƏT, bu göstərici 35-dən aşağı olduqda nəticə/faiz ehtiyatla izah edilməlidir.

Son bir ayda siqaret çəkən şagirdlərin 74.3%-i siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq görüb və bu səbəbdən 54.0%-i tütündən imtina etməyi düşünülər (əsasən oğlanlar). Heç vaxt siqaret çəkməyən 44.6% məktəbli son bir ayda siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq gördüyü səbəbindən çəkməyə başlamamaq barədə düşünlər.

3.5.2 Tütün marketinqi

Cədvəl 14: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütün məmulatlarının marketinqini görənlər – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
<i>Satış yerlərində tütün məmulatlarının reklamı və satışının stimullaşdırılmasını görənlər</i>			
Son 30 gün ərzində bütün şagirdlər arasında	23.5 (21.2-26.0)	26.7 (23.1-30.7)	19.8 (17.5-22.4)
Son 30 gün ərzində satış yerlərində olanlar arasında	32.5 (29.7-35.3)	34.7 (30.1-39.6)	29.5 (26.3-32.8)
<i>Televizorda, videoda və ya filmə kiminsə siqaret çəkdiyini görənlər</i>			
Son 30 gün ərzində bütün şagirdlər arasında	61.2 (58.5-63.8)	61.9 (57.9-65.8)	60.5 (57.7-63.3)
Son 30 gün ərzində televizora, videoya və ya filmə baxanlar arasında	68.9 (66.9-70.9)	70.2 (66.9-73.4)	67.6 (64.9-70.2)
Tütün şirkəti üçün çalışan şəxs tərəfindən nə vaxtsa pulsuz siqaret təklif edilmiş şagirdlər	5.9 (4.1-8.3)	8.6 (6.0-12.2)	2.8 (1.5-5.2)

Son bir ayda məktəblilərin 32.5%-i satış yerlərində olaraq orada tütün məmulatlarının reklamı və satışının stimullaşdırılmasını görüb, 68.9%-i (2011-ci ildə 61.0%) televizora, videoya və ya filmə baxaraq kiminsə siqaret çəkdiyini görüb.

Cədvəl 15: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütün məmulatlarının marketinqinə həssaslıq və üzərində tütün şirkətinin və ya məmulatının adı və ya şəkli olan əşyaya məxsus olanlar – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
Üzərində tütün şirkətinin və ya məmulatının adı və ya şəkli olan əşyaya məxsus olan məktəblilər ¹	8.7 (6.6-11.5)	11.7 (8.6-15.8)	5.2 (3.4-8.1)
Heç vaxt siqaret çəkməyənlər arasında üzərində tütün şirkətinin və ya məmulatının adı və ya şəkli olan əşyaya məxsus olan və ya gələcəkdə ola bilən məktəblilər ^{2,3}	14.5 (12.0-17.3)	19.0 (15.1-23.6)	10.4 (7.6-14.0)

¹ Məsələn, köynək, qələm, çanta.

² Üzərində tütün şirkətinin və ya məmulatının adı və ya şəkli olan hər hansı əşyadan istifadə edə bilənlər.

³ Tütün məmulatlarının marketinqinə son dərəcə həssas olanlar (gələcəkdə tütündən istifadə riskinə məruz qalanlar).

Məktəblilərin 8.7%-i (2011-ci ildə 10.7%) üzərində tütün şirkətinin və ya məmulatının adı və ya şəkli olan əşyaya məxsus olduğunu, 14.5% heç vaxt siqaret çəkməyənlər isə onlarda belə əşyanın hazırda olduğunu və ya gələcəkdə ola bilməsini qeyd edir (bütün hallarda oğlanların nisbəti 2 dəfə çox olmuşdur).

3.6 Bilik və münasibət

Cədvəl 16: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında tütündən imtinaya və siqaret çəkməyə dair bilik və münasibət – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
<i>Məktəblilər düşünür ki...</i>			
Tütün çəkməyə yeni başlayan insan üçün tütün çəkməyi tərgitmək çətindir	17.3 (14.2-20.9)	18.9 (15.1-23.4)	15.5 (11.9-20.0)
Bayram, görüş və ya digər yığıncaqlarda insanların siqaret çəkməyi onların özlərini daha rahat hiss etməsinə təsir edir	25.1 (22.2-28.2)	26.5 (23.6-29.6)	23.3 (19.5-27.7)

17.3% məktəbli düşünür ki, tütün çəkməyə yeni başlayan insan üçün tütün çəkməyi tərgitmək çətindir, 25.1%-i (2011-ci ildə 27.6%) düşünür ki, bayram, görüş və ya digər yığıncaqlarda insanların siqaret çəkməyi onların özlərini daha rahat hiss etməsinə təsir edir.

Cədvəl 17: Cinsi mənsubiyyətə görə 13-15 yaşlı məktəblilər arasında ikincili tütün tüstüsünə dair bilik və münasibət – GYTS Azərbaycan, 2016.

	Cəmi	Oğlan	Qız
	<i>Faiz (95% CI)</i>		
<i>Məktəblilər düşünür ki,...</i>			
Ətrafdakı insanların siqaret çəkməsi nəticəsində yaranan tüstü onların sağlamlığına zərərli-dir	81.8 (76.6-86.0)	78.5 (73.8-82.5)	85.7 (79.7-90.1)
Qapalı ictimai yerlərdə siqaretçəkmə qadağan edilməlidir	82.8 (79.9-85.3)	78.4 (74.9-81.5)	87.8 (84.5-90.5)
Açıq ictimai yerlərdə siqaretçəkmə qadağan edilməlidir	80.0 (76.6-82.2)	76.4 (72.6-79.8)	84.3 (81.8-86.4)

Məktəblilərin 81.8%-i (2011-ci ildə 85.9%) düşünür ki, ətrafdakı insanların siqaret çəkməsi onların sağlamlığına zərər yetirir, 82.8%-i (2011-ci ildə 94.0%) qapalı ictimai yerlərdə, 80.0%-i isə açıq ictimai yerlərdə siqaretçəkmənin qadağan edilməsinin tərəfdarıdır.

4. MÜZAKİRƏ

4.1 Nəticələrin icmalı

Tütündən istifadə

- *Azərbaycanda, oğlanlar arasında daha çox, yəni 15.1% olmaqla, məktəblilərin 10.3%-i nə vaxtsa siqaret çəkib.*
- *Hazırda (son bir ayda) tütün çəkənlərin sayı 7.3%, bu rəqəm oğlanlar üçün 11.6%, qızlar üçün 2.3% təşkil etmişdir.*
- *Məktəblilərin 2.9%-i hazırda siqaret çəkir.*
- *Evdə siqaret çəkənlərin sayı 13.4% təşkil etmişdir.*
- *Hazırda hər gün siqaret çəkənlərin sayı 1%-dir.*
- *Nə vaxtsa siqaret çəkənlərin 32.6%-i (əsasən oğlanlar) on yaşadək siqaret çəkməyə başlamasını qeyd etmişdir.*
- *Heç vaxt siqaret çəkməyənlərin 8%-i növbəti il ərzində siqaret çəkməyə başlaya bilməsini vurğulamışdır.*

GYTS nəticələri Azərbaycanda orta məktəb şagirdləri arasında tütünçəkmənin yayılmasının hələ də yüksək olduğunu göstərir. Gənclər arasında siqaretçəkmə az yaşlı uşaqlara yönələn tütünə nəzarət qanunvericiliyi, siyasəti və müdaxilələrə dair səylərin lazımi dərəcədə olmaması şəraitində vəziyyətin yaxşılaşmamasını əks edən mühüm problemin mövcudluğunu vurğulayır. “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu tütün məmulatının istehsalı, idxalı və ticarətini tənzimləyir və tütün çəkilən yerlərə məhdudiyyətlər müəyyən edir. Qanunla tədris, tərbiyə, səhiyyə, sağlamlıq və mədəniyyət, habelə idman yarışları və kütləvi tədbirlərin keçirildiyi obyektlərdə siqaret çəkmək qadağandır. Lakin qadağaların tətbiq edilməsi kifayət qədər reallaşdırılmır və ya qanunda olan çatışmazlıqlar buna tam şərait yaratmır. Digər tərəfdən Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində xüsusi vurğulanır ki, qiymət və vergi tədbirləri əhalinin müxtəlif qrupları, xüsusən də gənclər tərəfindən tütünün istifadəsinin azaldılması yolunda effektiv və mühüm vasitədir. Tütün məmulatlarının qiymətinin bahalaşdırılması dövlət tərəfindən tütündən istifadənin azaldılmasına təsir göstərə biləcək ən səmərəli müdaxilədir. Öz növbəsində vergi tütün məmulatlarının qiymətinə təsir etmək baxımından dövlətin əlində olan ən güclü vasitədir. Vergilərin bütün tütün məmulatları üçün eyni olması tövsiyə edilir. Yüksək tütün vergiləri gənc və yeniyetmələri tütündən uzaq tutmağa imkan verir.

Tütündən imtina

- *Hazırda tütün çəkən məktəblilərin 65%-i son bir il ərzində tütündən imtina üçün cəhd etmişdir.*
- *Hazırda siqaret çəkənlərin 71.2%-i istədiyi vaxt siqaret çəkməyi tərgidə biləcəyini düşündüyünü qeyd etmişdir.*
- *26%-i siqaret çəkməyi tərgitməklə bağlı nə vaxtsa mütəxəssisdən kömək və ya məsləhət aldığını qeyd etmişdir.*

- *17.3% məktəbli düşünür ki, tütün çəkməyə yeni başlayan insan üçün tütün çəkməyi tərgitmək çətindir.*

Qeyd olunanlar yeniyetmələr arasında tütünçəkmənin azaldılmasına yönələn ictimai səhiyyə, təhsil və digər sahələrə aid müdaxilələrin hazırlanmasında nəzərə alınmalıdır. Ölkədə tütündən imtina üzrə yardım xidmətinin və qaynar xəttin yaradılması və yeniyetmələrin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması məsələləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çərçivə Konvensiyasının 14-cü maddəsi dövlətlərin üzərinə tütündən asılılıq və tütündən istifadənin dayandırılması ilə bağlı tələbatın azaldılması üçün zəruri tədbirlər həyata keçirmək öhdəliyi qoyur. 14-cü maddənin həyata keçirilməsinin Rəhbər Prinsiplərində qeyd olunur ki, Çərçivə Konvensiyasının tərəfləri tütünçəkmədən imtina etməni motivasiya edən, eləcə də bu asılılığı tərgitmək istəyən tütün istifadəçiləri üçün lazımi dəstəyi təmin edən infrastruktur yaratmalıdırlar. Bu sahədə müvafiq siyasət qəbul edilməli, tütün asılılığından xilas olmaq üçün müvafiq müalicə xidmətləri mövcud olmalıdır.

İkincili tütün tütüsü

- *Şagirdlərin 28.8%-i evdə tütün tütüsünün təsirinə məruz qalıblar.*
- *40.8%-i qapalı və 42.2%-i açıq ictimai yerlərdə tütün tütüsünün təsirinə məruz qalıblar.*
- *Məktəb binası daxilində və ya məktəbin həyatında kiminsə siqaret çəkdiyini 43.7% şagird görüb.*
- *Yeniyetmələrin 82.8%-i qapalı ictimai yerlərdə, 80%-i isə açıq ictimai yerlərdə siqaretçəkmənin qadağan edilməsinin tərəfdarıdır.*

Ölkədəki tütünlə mübarizə söyləri təsiredici mexanizmlərin daxil edilməsi və ya mövcud tədbirlərin daha da inkişaf etdirilməsi, xüsusilə də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksion xəstəliklərlə mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Strategiya” həyata keçirilməsi üzrə Səhiyyə Nazirliyinin Fəaliyyət Planı çərçivəsində mövcud qanunvericiliyin gücləndirilməsinə diqqət yetirməlidir. “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə heç də bütün ictimai və iş yerləri tütün tütüsündən tam azad edilməyib. Qanun Azərbaycanda qapalı ictimai və ümumi iş yerlərində tütünçəkməni qadağan etsə də, müəyyən edilmiş yerlərdə siqaret çəkməyə icazə verir. Həmçinin İnzibati Xətalər Məcəlləsi yeni cərimələr təyin etsə və bir sıra əvvəlki cərimələri artırsa da bu cərimələrin tətbiq edilməsi mexanizmləri tam müəyyənləşdirilməyib və ya işlək deyil. Çərçivə Konvensiyasının 8-ci Maddəsi elmi araşdırmaların tütün tütüsünün təsirinin ölüm, müxtəlif xəstəliklər və əlilliyə səbəb olduğunu birmənalı şəkildə sübut etdiyini vurğulayır. Ölkə qanunvericiliyi, xüsusilə də “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsi bir sıra yerlərdə siqaret çəkməyi istisnalarla qadağan edir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin Çərçivə Konvensiyasının 8-ci maddəsinə tam uyğunluğunun təmin edilməsi və 100%-lik tütüsüz mühit yaradılması üçün bütün qapalı məkanlarda siqaret çəkilməsi istisnalar olmadan qadağan edilməlidir.

Əlçatanlıq və mövcudluq

- *Siqaret çəkən məktəblilərin 75.2%-i axırıncı dəfə çəkdiqləri siqareti mağazadan alıblar (əsasən oğlanlar).*
- *Hazırda siqaret çəkən 64.8% məktəbliyə (əsasən oğlanlar) satıcı tərəfindən yaşlarının az olduğuna görə siqaret satmaqdan imtina edilməyib.*

- *Siqareti ədədlə alan və siqareti qutu ilə alan hazırda siqaret çəkən məktəblilərin (əsasən oğlanlar) sayı eyni dərəcədə bərabər olub - 44%.*

“Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 18 yaşına çatmamış şəxslərə tütün məmulatlarının satışını, təsviqinin bütün formalarını qadağan edir və tütüncəkmə yerlərini məhdudlaşdırır, sağlamlığa mənfi təsir barədə xəbərdarlıqların tütün qutuları üzərində yerləşdirilməsini tələb edir. Eləcə də, həmin Qanun zəruri hallarda tütün məmulatı satıcılarının alıcılardan onların yaşını təsdiq edən sənədi tələb etmək hüququnu təsbit edir, lakin reallıqda buna əməl edilmir. İnzibati Xətalar Məcəlləsində tütün məmulatlarının satışı qaydalarının pozulmasına görə və yetkinlik yaşına çatmayanlara satılmasına görə nəzərdə tutulmuş cərimələrin artırılmasına baxmayaraq, reallıqda cərimələrin tətbiqi çox zəifdir. Digər tərəfdən Azərbaycanda tütün məmulatlarının növlərinə görə fərqli aksiz tətbiq olunması bəzi tütün məmulatlarının daha ucuz olmasına və bununla da həssas qruplar üçün onların daha əlçatan olmasına şərait yaradır. Çərçivə Konvensiyasının 16-cı maddəsi yetkinlik yaşına çatmayanlara tütün məmulatlarının satışının qadağan edilməsini tələb edir. Həmin maddədə əks olunmuş “bütün tütün məmulatı satıcılarının satış məntəqəsinin daxilində yaxşı görünən yerdə yetkinlik yaşına çatmayanlara tütün məmulatının satışının qadağan olunduğu barədə aydın bir elanın yerləşdirilməsinə dair tələb” “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 15-ci maddəsində öz əksini tapsa da, satıcılar tərəfindən yerinə yetirilmir. Konvensiyanın 16.3-cü maddəsi dövlətlərin üzərinə siqaretlərin tək-tək satışının qadağan edilməsi öhdəliyi qoyur, çünki belə hallarda siqaretlərin yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən əldə edilmə imkanını artırır, siqareti onlar üçün daha əlçatan edir. “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu tütün məmulatlarını ədədlə satışını qadağan edərək bu tələbə uyğun gəlsə də, siqaretlərin tək-tək satılması Azərbaycanda hələ də geniş yayılıb.

Tütün əleyhinə məlumatın təsiri

- *Son bir ayda şagirdlərin 62.3%-i media vasitələrində tütün əleyhinə məlumat görüb və ya eşidib.*
- *Son bir ayda şagirdlərin 45.3%-i idman yarışlarında və ya tədbirlərdə iştirak etdiyi zaman tütün əleyhinə məlumat görüb və ya eşidib.*
- *66.0%-i son bir il ərzində məktəbdə tütündən istifadənin təhlükələri haqqında məlumat alıb..*
- *Son bir ayda siqaret çəkən şagirdlərin 74.3%-i siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq görüb və bu səbəbdən 54.0%-i tütündən imtina etməyi düşünüblər.*
- *Heç vaxt siqaret çəkməyən 44.6% məktəbli son bir ayda siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq gördüyü səbəbindən çəkməyə başlamamaq barədə düşünüblər.*

Nəticələr göstərir ki, məqsədyönlü tütünə nəzarət siyasəti, xüsusilə də tütün əleyhinə məlumatların və tütün tüstüsünün sağlamlığa təhlükələri barədə düzgün xəbərdarlıqların mövcudluğu yeniyetmələri tütüncəkmədən çəkindirir və tütündən imtinaya sövq edir. Lakin Azərbaycan Respublikasının “Tütün məmulatları. Qablaşdırma və markalanma” Dövlət Standartı ilə müəyyən edilmiş sağlamlıq barədə xəbərdarlıqlar siqaret qutuları üzərində tək-cə yazı yox, həm də Çərçivə Konvensiyasının 11-ci maddəsinin həyata keçirilməsinin Rəhbər Prinsiplərinə uyğun olaraq təsiredici şəkillərlə müşayiət edilməli, xəbərdarlıq yazıları vaxtaşırı dəyişdirilməli, eləcə də bir tütün məmulatının digərindən az zərərli olması barədə birbaşa və ya dolaylı yanlış təsəvvür formalaşdıran vasitələrdən istifadə edilməməlidir. Buna görə də 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksiyon xəstəliklərlə mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üçün

Strategiya” və onun həyata keçirilməsi üzrə Səhiyyə Nazirliyinin Fəaliyyət Planının müvafiq müddələrinin icrası, xüsusilə də Azərbaycanda tütünlə bağlı qanunvericiliyinin Çərçivə Konvensiyasına uyğunlaşdırılması məsələləri olduqca zəruridir. Eləcə də 2014-cü ildən başlayaraq Azərbaycanda həyata keçirilən Təhsil Nazirliyinin “Sağlam təhsil – Sağlam millət” layihəsi çərçivəsində aparılan fəaliyyətlər yeniyetmələrin tütün əleyhinə məlumatlandırılması baxımından daha da gücləndirilməlidir.

Tütün marketinqi barədə məlumatlılıq və onun təsirinə məruz qalma

- *Son bir ayda məktəblilərin 32.5%-i satış yerlərində olaraq orada tütün məmulatlarının reklamı və satışının stimullaşdırılmasını görüb.*
- *Son bir ayda məktəblilərin 68.9%-i televizora, videoya və ya filmə baxaraq kiminsə siqaret çəkdiyini görüb.*
- *Məktəblilərin 8.7%-i üzərində tütün şirkətinin və ya məmulatının adı və ya şəkli olan əşyaya məxsus olduğunu, 14.5% heç vaxt siqaret çəkməyənlər isə onlarda belə əşyanın hazırda olduğunu və ya gələcəkdə ola bilməsini qeyd edir.*
- *Məktəblilərin 1/3-i düşünür ki, satış yerlərində görünən siqaret vitrinləri gəncləri siqaret çəkməyə həvəsləndirir.*

2015-ci ildə yenilənmiş “Reklam haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu tütün, tütün məmulatlarının və onların ləvazimatlarının reklamını və satışının stimullaşdırılmasını qadağan etsə də, siqaret vitrinlərinin təsiri hələ də insanlara, xüsusilə də yeniyetmələrə güclü təsir göstərir. Məlumdur ki, satış yerlərində tütün məmulatlarının göstərilməsi özlüyündə reklam və satışın stimullaşdırılmasıdır və gənc insanlar tütün məmulatlarının təsvirinin stimullaşdırıcı təsirinə xüsusilə həssasdırlar. Bunun qarşısının alınması üçün Azərbaycanda pərakəndə ticarət obyektləri və satış məntəqələrində tütün məmulatlarının görünməsi və hər hansı təsviri tam qadağan edilməlidir. “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda da tütün məmulatlarının reklamı, satışının stimullaşdırılması və sponsorluğu ilə bağlı maddələr gücləndirilməlidir. Çərçivə Konvensiyasının 13.1-ci maddəsinə əsasən tütün məmulatlarının reklamının, satışın stimullaşdırılmasının və sponsorluğun tam qadağan olunması tütün məmulatından istifadənin azaldılmasına gətirib çıxarır.

Bilik və münasibət

- *Məktəblilərin 25.1%-i düşünür ki, bayram, görüş və ya digər yığıncaqlarda insanların siqaret çəkməyi onların özlərini daha rahat hiss etməsinə təsir edir.*
- *Məktəblilərin 81.8%-i düşünür ki, ətrafdakı insanların siqaret çəkməsi onların sağlamlığına zərər yetirir.*
- *Yeniyetmələrin 19%-i düşünür ki, siqaretçəkən gənclərin daha çox dostları olur.*
- *Yeniyetmələrin 29.2%-i düşünür ki, siqaretçəkən gənclər daha da cəlbedicidir.*

Tütünçəkmə ilə bağlı vərdişlər haqqında məktəblilər arasında yanlış düşüncələrin mövcudluğu sorğu nəticələrindən aydın olur. Tütünlə əlaqəli sağlam və düzgün düşüncələrin formalaşması olduqca zəruridir. Maarifləndirmə üzrə tütünlə nəzarət proqramlarına valideyn və müəllimlərin cəlb olunması vacibdir. Bu fəaliyyətlər “Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksiyon xəstəliklərlə mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə Səhiyyə Nazirliyinin Fəaliyyət Planı”, Səhiyyə Nazirliyinin 2014-2020-ci illər üçün Strateji Planı, eləcə də Təhsil Nazirliyinin “Sağlam təhsil – Sağlam

millət” layihəsi çərçivəsində məqsədyönlü aparılaraq yeniyetmələrin bütün əleyhinə məlumatlandırılması baxımından son dərəcə təsirli ola bilər. Eləcə də Çərçivə Konvensiyasının 12-ci maddəsi dövlətlərin üzərinə tütünə qarşı mübarizə sahəsində əhalinin məlumatlandırılması sisteminin möhkəmləndirilməsi və dəstəklənməsi öhdəliyi qoyur. Əhali arasında sağlam həyat tərzinin təşviq edilməsi və tütündən istifadənin sağlamlığa zərəri barədə maarifləndirmə tədbirlərinin keçirilməsi “Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksiyon xəstəliklərlə mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə Səhiyyə Nazirliyinin Fəaliyyət Planı” və Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin 2014-2020-ci illər üzrə Strateji Planında öz əksini tapmış və ardıcıl olaraq reallaşdırılır.

4.2 Tütünlə əlaqəli keçirilmiş əvvəlki tədqiqatlarla müqayisə

- 2016-cı ildə keçirilmiş GYTS göstərdi ki, Azərbaycanda nə vaxtsa siqaret çəkən (əsasən oğlanlar) məktəblilərin sayı (10.3%) 2011-ci ildəki GYTS-lə müqayisədə (10.6%) cüzi azalmış, hazırda (son bir ayda) siqaret çəkənlərin sayı isə əvvəlki sorğu nəticələri ilə müqayisədə (2.7%) cüzi artaraq 2.9% təşkil etmişdir. Hazırda hər gün siqaret çəkənlərin sayı 2011-ci ildə olduğu kimi 1% idi.
- Evdə siqaret çəkənlərin sayı 2011-ci ildə 17.7% olsa da, 2016-cı ildə bu rəqəm aşağı düşərək 13.4% təşkil etmişdir.
- 2016-cı ildə nə vaxtsa siqaret çəkənlərin 32.6%-i on yaşadək siqaret çəkməyə başlamasını qeyd etmişdir ki, bu da 2011-ci ildəki nəticələrdən (36.6%) azdır.
- Növbəti il ərzində siqaret çəkməyə başlaya bilməsini qeyd etmiş heç vaxt siqaret çəkməyənlərin sayı isə 8.7%-dən 8%-dək azalmışdır.
- Ötən sorğu ilə müqayisədə (18.7%) siqaretçəkən gənclərin daha çox dostları olduğunu düşünən yeniyetmələrin sayı az artaraq 19.0% təşkil etsə də, siqaretçəkən gənclərin daha da cəlbedici olduğunu düşünənlərin sayı xeyli artmışdır (19.1%-dən 29.2%-dək).
- Yaşına görə heç bir məhdudiyətlə üzləşməyərək mağazadan siqaret alan siqaret çəkən yeniyetmələrin sayı son beş ildə 59.1%-dən 64.8%-dək artsa da, pulsuz tütün məmulatı təklif edilən məktəblilərin sayı 2 dəfə (12.2%-dən 5.9%-dək) azalmış, siqaret markasının şəkli olan hər hansı əşyaya məxsus şagirdlərin sayı isə 10.7%-dən 8.7%-dək azalmışdır.
- 2011-ci illə müqayisədə 2016-cı ildə başqaları tərəfindən siqaret çəkilən evdə yaşayan məktəblilərin sayı az artsa da (27.1%-dən 28.8%-dək), qapalı ictimai yerlərdə tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalan məktəblilərin sayı 1.5 dəfə artmışdır (27.3%-dən 2011-c ildə 40.8%-dək 2016-cı ildə).
- Qapalı ictimai yerlərdə tütünçəkmənin qadağan edilməsini düşünən məktəblilərin sayı 94.0%-dən 82.8%-dək və başqalarının siqaret çəkməsi ilə onlara zərər yetirildiyini düşünənlərin sayı 85.9%-dən 81.8%-dək azalmışdır.
- Bir və ya hər iki valideyni siqaret çəkən şagirdlərin sayı son beş ildə 40.5%-dən 42.6%-dək artmışdır.
- 2016-cı ildə məktəblilərin 66.0%-i son bir il ərzində məktəbdə tütündən istifadənin təhlükələri haqqında məlumat almışdır (2011-ci ildə 65.5%).
- Son bir il ərzində tütündən imtina üçün cəhd etmiş hazırda tütün çəkən məktəblilərin sayı xeyli artmışdır (53.7%-dən 2011-ci ildə 65%-dək 2016-cı ildə).
- 2016-cı ildə şagirdlərin 62.3%-i tütün əleyhinə media məlumatı gördüyü və ya eşitdiyi halda (2011-ci ildə 72.3%), 68.9%-i televiziya, video və ya filmlərdə kiminsə tütündən istifadə etdiyini görüb (2011-ci ildə 61.0%).

4.3 Nəticələrin Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyası ilə əlaqəsi

Bu GYTS-in nəticələri ÜST TMÇK və MPOWER tələblərinin həyata keçirilməsi və başa düşülməsi istiqamətində irəliləyişin ölçülməsi üçün vacibdir.

Azərbaycanın GYTS-də iştirakı MPOWER-in birinci elementinə aiddir (Tütündən istifadənin və profilaktika strategiyalarının monitorinqi) və GYTS sorğusu şagirdləri MPOWER-in bir sıra digər elementlərinə aid suallarla da əhatə edir. Alınan nəticələr Azərbaycanda gənclər arasında MPOWER elementlərinin tam tətbiq edilməsi istiqamətində tərəqqinin ölçülməsi üçün vacibdir. GYTS-in təqdim etdiyi məlumatlar məktəb həyatının və məktəbin hərtərəfli tütünə nəzarət siyasətinin rolu ilə əlaqəli olan TMÇK-nin bir sıra müddəalarına aid edə bilər.

- *İnsanların tütün tütüsündən mühafizəsi: GYTS məlumatları göstərir ki, şagirdlərin 41.5%-i evlərindən kənarında siqaret çəkən insanların əhatəsində olur (69.2% 2011-ci ildə) və 28.8%-i onların yanında başqaları tərəfindən siqaret çəkilən evdə yaşayır (27.1% 2011-ci ildə).*
- *Tütündən imtina etmək üçün yardım təklifi: GYTS nəticələri göstərir ki, hazırda siqaret çəkən məktəblilər tütünçəkmədən imtina etməyi düşünür. Hazırda siqaret çəkən məktəblilərdən:*
 - *65.6% siqaret çəkməkdən imtina etmək istəyir (61.8 % 2011-ci ildə).*
 - *65.0% ötən il tütündən imtina etmək üçün cəhd edib (53.7% 2011-ci ildə).*
 - *26.0% siqaret çəkməyi tərgitmək üçün nə vaxtsa yardım alıb (44.3 % 2011-ci ildə).*
- *Tütünün təhlükələri barədə xəbərdarlıqlar: Ötən il ərzində məktəblilərin 66.0% dərslər zamanı tütünçəkmənin təhlükələri haqqında məlumat almışdır (65.5% 2011-ci ildə). Son bir ayda siqaret çəkən şagirdlərin 74.3%-i siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə xəbərdarlıq görüb.*
- *Tütün reklamı, satışının stimullaşdırılması və sponsorluğuna dair qadağaların təmin edilməsi: GYTS nəticələri göstərdi ki, şagirdlərin 62.3% son 30 gün ərzində kütləvi informasiya vasitələrində tütünçəkməyə qarşı məlumat gördüyünü göstərmişdir (72.3% 2011-ci ildə). Son bir ayda məktəblilərin 32.5%-i satış yerlərində olaraq orada tütün məmulatlarının reklamı və satışının stimullaşdırılmasını görüb, 68.9%-i (2011-ci ildə 61.0%) televizora, videoya və ya filmə baxaraq kiminsə siqaret çəkdiyini görüb. Məktəblilərin 8.7%-i (2011-ci ildə 10.7%) üzərində tütün şirkətinin və ya məmulatının adı və ya şəkli olan əşyaya məxsus olduğunu və 5.9%-nə (2011-ci ildə 12.2%) tütün şirkəti üçün çalışan şəxs tərəfindən pulsuz tütün məmulatı təklif edilmişdir.*
- *Tütün məmulatlarına qoyulan vergilərin artırılması: Məktəblilərin 1/3 hissəsi bu suala cavab verə bilmədi, 15.7%-i düşünür ki, siqaret qutusunun qiyməti 1-2 manat arasındadır, 7.8% düşünür ki, 3 manatdır, digərləri (10.8%) – 1 manatdan az və ya 4 manatdan çox olduğunu düşünür. Siqaret çəkən məktəblilərin 75.2%-i (2011-ci ildə 59.1%) axırıncı dəfə çəkdiyi siqareti mağazadan alıblar (əsasən oğlanlar). Hazırda siqaret çəkən 64.8% (2011-ci ildə 86.9%) məktəbliyə (əsasən oğlanlar) satıcı tərəfindən yaşlarının az olduğuna görə siqaret satmaqdan imtina edilməyib. Siqareti ədədlə alan və siqareti qutu ilə alan hazırda siqaret çəkən məktəblilərin (əsasən oğlanlar) sayı eyni dərəcədə bərabər olub - 44.0%.*

GYTS metodologiyası TMÇK tələblərinə uyğun olaraq məktəbdə tütünə nəzarət proqramlarının həyata keçirilməsinin monitorinqi və idarə edilməsi üçün çox yaxşı çərçivə təmin edir. Bu sorğunun nəticələri geniş yayılacaq və tütün istehlakı, nikotindən asılılıq və tütün tütüsünün təsirinə məruz qalmanın qarşısının alınması və azaldılması məqsədilə effektiv qanunvericilik tədbirlərinin uyğunlaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün məqsədyönlü istifadə olunacaqdır.

4.4 Nəticələrin ölkə üçün əhəmiyyəti

- *Tütünə nəzarət haqqında məlumatların mövcud olmasına baxmayaraq, Azərbaycanda gənclər arasında tütündən istifadəyə dair əlavə məlumatlar əhəmiyyətli dərəcədə vacibdir. Bu məqsədlə gələcək tədqiqatlar, elmi təşəbbüslər və qiymətləndirmə, gənclərin tütünçəkmə amilləri və nəticələrinə dair tədqiqatların dəstəklənməsi və təşviq edilməsi həyata keçirilə bilər.*
- *Azərbaycanda bir çox gənclər tütünçəkmədən imtina etmək istədiyini qeyd etmişdir, buna görə də ölkədə tütündən imtinaya yardım edən və tütün asılılığından effektiv müalicəni dəstəkləyən bir sıra, xüsusilə də yeniyetmələrə istiqamətləndirilən infrastruktur elementlərinin yaradılması olduqca zəruridir. Bu baxımdan Səhiyyə Nazirliyinin İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzinin (İSİM) nəzdində əhali üçün tütündən imtina üzrə pilot tibbi məsləhət xidməti və xüsusi qaynar xəttin yaradılması başlanğıc nöqtə ola bilər.*
- *Məlumatlar Azərbaycanda yeniyetmələrin erkən yaşda siqaret çəkməyə başlamasını göstərir. Buna görə də, tütünlə bağlı təlimlər daha erkən yaşda olanlara yönəldilməli və yeniyetmələrin siqaret çəkməsi səbəbləri, xüsusilə də siqaretçəkən həmyaşdqların daha çox dostları və daha da cəlbədicilərinə olmasına dair bir çox yeniyetmələrin düşüncələri barədə məlumatlara əsaslandırılmalıdır. Eyni zamanda gənclər arasında maarifləndirmə kampaniyaları gücləndirilməlidir. Məktəb kampaniyaları həm də Ümumdünya Tütünsüz Günündə keçirilə bilər, lakin tütün təhlükələri barədə mütəmadi maarifləndirmə tədbirləri vacibdir.*
- *Azərbaycanda tütün məmulatlarının vergi dərəcələri hələdə aşağı səviyyədədir, bu isə ucuz siqaretlərin geniş mövcudluğu izah edir. Azərbaycanda hazırda siqaret çəkən gənclərin əksəriyyəti tütün məmulatlarını asanlıqla dükandan alaraq əldə edirlər, baxmayaraq ki, 18 yaşa çatmayan şəxslərə tütün məmulatlarının satışı qanunla qadağan edilir. Azərbaycanda tütün məhsullarının əsas yayılması yollarının küçələrdə əldən satanlar, kiçik mağazalar və köşklər təşkil edir və metro stansiyaları və nəqliyyat dayanacaqları, xəstəxana və məktəblər kimi sıxlıq müşahidə olunan ictimai yerlərin yaxınlığında tütün məmulatlarının satılması da geniş yayılmışdır. Bu baxımdan, təsiredici tədbirlərin güclənməsinin effektiv qaydada həyata keçirilməsi zəruridir. Bundan başqa, tütünlə nəzarət üzrə hərtərəfli, kompleks yanaşmanın əsas komponentləri olan ÜST TMÇK-nin tələb etdiyi tütün məmulatlarının qutuları üzərində effektiv şəkili sağlamlıq xəbərdarlıq və ismarıqlarının olmaması, yeniyetmələr tərəfindən siqaretin alınması və çəkilməsi, eləcə də satıcılar tərəfindən yeniyetmələrə siqaretlərin satılmasına səbəb ola bilər. Sonuncu hal İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş cərimələrin olması, lakin güclü tətbiq mexanizmlərinin olmaması şəraitində baş verir.*
- *Ölkədə əksər yeniyetmələr bir sıra yerlərdə ikincili (ətrafa yayılan) tütün tüstüsünün təsirinə məruz qaldıqlarını qeyd edirlər. Demək olar ki, onların hamısı onun zərəri barədə məlumatlıdır və ictimai yerlərdə tütünçəkmənin qadağan edilməsini dəstəkləyir. Tütün tüstüsünün zərərsiz səviyyəsinin olmamasını nəzərə alaraq bütün insanların tütün tüstüsünün mümkün ola bilən təsirindən mühafizəsi tədbirləri, xüsusilə də bütün ictimai və iş yerlərində tütünçəkmənin tam qadağan edilməsi üzrə milli qanunvericiliyin gücləndirilməsi son dərəcə vacibdir.*
- *Azərbaycanda məktəblilər hələ də qeyd edir ki, tütünçəkməni dəstəkləyən media ismarıqlarının, tütün reklamı və ya satışının stimullaşdırılmasının təsirinə məruz qalırlar. Bu təsirin nəzarət altında saxlanması gənclərin tütünçəkməyə başlamasını azalda bilər. Tütün məmulatlarının pərakəndə satış yerlərində göstərilməsinin (tütün vitrinləri) qadağan edilməsi məsələsi də nəzərə alınmalıdır.*

5. Tövsiyələr

Ən aktual GYTS nəticələrinə əsaslanaraq Azərbaycanda geniş hərtərəfli tütünlə mübarizə tədbirlərinin tez bir zamanda həyata keçirilməsi məsələlərinə baxılmalıdır. Belə tədbirlər həyatları xilas edər, xəstələnmə səviyyəsini azalda və tütün səbəbindən yaranan xəstəlik və iş qabiliyyətinin itirilməsi ilə əlaqəli iqtisadi yükü azaltmasına kömək edə bilər.

- Bir çox məktəblilər evdə və ictimai yerlərdə tütün tüstüsünün təsirinə məruz qalır və şagirdlərin 82.8%-i hesab edir ki, ictimai yerlərdə tütünçəkmə qadağan edilməlidir. Bütün ictimai və iş yerlərində tütünçəkməni qadağan edən qanunların qəbul edilməsinə və effektiv tətbiqinə ehtiyac var.*
- Siqaret çəkən məktəblilərin əksəriyyəti siqaret çəkməyi tərgitmək istədiyini (65.6%) və siqaret çəkməyi tərgitmək üçün cəhd etdiyini (65.0%) qeyd etmişdir. Müvafiq yardım və alətlərlə, bu məktəblilər tütünçəkmədən tam imtina edə bilərlər. Əhali üçün tütündən imtina üzrə tibbi məsləhət xidməti və xüsusi qaynar xəttin yaradılması tütündən imtina etmək istəyən gənclər üçün bir resurs kimi mühüm rol oynaya bilər.*
- Bir çox məktəblilər satış yerlərində tütün məmulatlarının reklamının təsirinə məruz qalıb (32.5%) və düşünür ki, satış yerlərində görünən siqaret vitrinləri gəncləri siqaret çəkməyə həvəsləndirir (məktəblilərin 1/3-i). Azərbaycanda satış yerlərində tütün məmulatlarının bütün növ reklamının, satışın stimullaşdırılmasının və sponsorluğunun, o cümlədən pərakəndə satış yerlərində tütün vitrinlərinin tam qadağan edilməsi üçün daha təsiredici tədbirlərə ehtiyac var, eləcə də tütün məmulatlarının qutuları üzərində effektiv şəkili sağlamlıq xəbərdarlıq və ismarıclarının olmasının qəbul edilməsi zəruridir.*
- Azərbaycanda tütün məmulatının vergilərinin artırılması ilə bağlı tədbirlər gənclər üçün siqaretlərin əlçatan olmasının məhdudlaşdırılması məqsədilə qiymət siyasətinin formalaşdırılması çərçivəsində aktualdır.*
- Gənclər arasında tütündən istifadə və digər əsas göstəriciləri nəzarətdə saxlamaq, eləcə də ÜST TMÇK və MPOWER-in başa düşülməsi və həyata keçirilməsi meyillərini qiymətləndirmək üçün bu sorğu ən azı dörd ildən bir keçirilməlidir.*
- Sağlamlığı təşviq edən hərtərəfli strategiyalar və məktəb qaydaları və siyasəti tütündən istifadənin qarşısının alınması və nəzarəti üçün gücləndirilməlidir.*

İSTINAD EDİLƏN MƏNBƏLƏR

1. WHO report on the global tobacco epidemic, 2011: Warning about the dangers of tobacco. Geneva, World Health Organization, 2011 (http://www.who.int/tobacco/global_report/2011/en/index.html).
2. Preventing tobacco use among youth and young adults: a report of the Surgeon General. Atlanta, GA: US Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, 2012 (<http://www.surgeongeneral.gov/library/reports/preventing-youth-tobacco-use/index.html>).
3. Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyası, 2003 (<http://www.tobaccocontrol.az/upload/File/catalog/10-2015/catalog-6-file.pdf>).
4. Azərbaycanın ÜST TMÇK-nın həyata keçirilməsinə dair hesabatı (ingilis dilində), 2016 (<http://apps.who.int/fctc/implementation/database/parties/Azerbaijan>).
5. Qlobal tütün epidemiyası barədə ÜST-nin Məruzəsi (MPOWER tədbirlər kompleksi), 2008 (<http://www.tobaccocontrol.az/upload/File/catalog/10-2015/catalog-19-file.pdf>).
6. GYTS İnformasiya Bülleteni, Azərbaycan, 2011 (http://www.isim.az/upload/File/docs/Azerbaijan_GYTS_infobulleten_2011_AZ.pdf).
7. Azərbaycanın statistik göstəriciləri, 2015 (http://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/index.php?mode=desktop).
8. Azərbaycanda xroniki qeyri-infeksiyon xəstəliklərin risk amilləri üzrə milli araşdırma. Yekun hesabat, 2011 (http://www.isim.az/upload/File/docs/NCD_Survey_Report_Nov_2012_az.pdf).
9. “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (<http://www.tobaccocontrol.az/upload/File/catalog/10-2015/catalog-15-file.pdf>).
10. “Reklam haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (<http://www.president.az/articles/15859>).
11. “Televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (<http://www.ntrc.gov.az/az/content/news/15.html>).
12. Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin və baqaj daşınması Qaydaları (<http://www.tobaccocontrol.az/upload/File/catalog/10-2015/catalog-8-file.pdf>).
13. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi (<http://www.taxes.gov.az/?name=qanun&cat=3>).
14. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi (<http://www.e-qanun.az/code/24>).

15. AZS 335-2009 “Tütün məmulatları. Qablaşdırma və markalanma” Dövlət Standartı (<http://www.tobaccocontrol.az/upload/File/catalog/10-2015/catalog-10-file.pdf>).
16. Tütüçəkmədən imtina etmə üzrə Klinik Protokol (<http://www.tobaccocontrol.az/upload/File/catalog/10-2015/catalog-27-file.pdf>).
17. Azərbaycan Reproduktiv Sağlamlıq Sorğusu (ingilis dilində), 2001 (http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/gender/vaw/surveys/Azerbaijan/Azerbaijan_Publication.pdf).
18. Azərbaycan Demografiya və Sağlamlıq Sorğusu (AzDSS) (ingilis dilində), 2006; Chapter 14.4 – Use of tobacco: 188–189. (<http://www.measuredhs.com/publications/publication-FR195-DHS-Final-Reports.cfm>).
19. Demografiya və Sağlamlıq Sorğusu, Azərbaycan, 2011 (http://www.isim.az/upload/File/docs/Demografiya_ve_Saqlamliq_Sorgusu_2011_Azerbaijan_Yekun_Hesabat.pdf).
20. Azərbaycanda xroniki qeyri-infeksiyon xəstəliklərin risk amilləri üzrə milli araşdırma, 2011 (http://www.isim.az/upload/File/docs/NCD_Survey_Report_Nov_2012_az.pdf).
21. Azərbaycanda qadınlar arasında müəyyən qeyri-infeksiyon xəstəliklərin risk faktorlarının yayılması meyilləri üzrə araşdırma (ingilis dilində), 2015 (http://www.isim.az/upload/File/docs/Study_of_trends_in_the_prevalence_of_certain_NCD_risk_factors_among_women_in_Azerbaijan.pdf).
22. Azərbaycan Respublikasının tütünə əlaqəli müvafiq qanunvericiliyinin Tütünə qarşı mübarizə haqqında ÜST-nin Çərçivə Konvensiyasına uyğunluğunun müqayisəli təhlili, 2015 (http://www.isim.az/upload/File/docs/AR_qanunvericiliyinin_tutune_qars%C4%B1_mubarize_haqqında_cercive_konvensiyasına_uyğunluqu.pdf).

ƏLAVƏ A: SORĞU ANKETİ

Sorğu anketinin doldurulma qaydası

- Cavab verməmişdən əvvəl hər bir sualı diqqətlə oxumağınız xahiş olunur.
- Doğru olduğuna inandığınız və düşündüyünüzü daha dəqiq təsvir edən cavabı seçin.
- Hər suala yalnız **bir** cavab seçin.
- Cavab vərəqəsində cavabınıza uyğun dairəni seçin və onu Sizə verilən karandaşla tam qaralayın.
- Dairəni bu şəkildəki kimi səliqəli qaralayın:
- Cavabı dəyişdirmək istədiyiniz halda narahat olmayın, qaraladığınız dairəni ləkə salmadan pozanla təmizləyin.
- Bu Sorğu Anketində ad və ya soyadınız qeyd olunmur, verdiyiniz cavablar isə məxfi (gizli) saxlanılır.

Nümunə:

24. Balığın suda yaşadığına inanırsınız?

- Əlbəttə ki, inanıram
- Yəqin ki, suda yaşayır
- Ola bilər ki, suda yaşamır
- Qətiyyən inanmıram

24.

Giriş

Sorğuda iştirak etdiyinizə görə təşəkkür edirik. Sorğuya başlamazdan əvvəl suallara cavab verməyə Sizə kömək edəcək aşağıdakı məlumatlarla tanış olun.

- Bəzi suallar **siqaret** çəkməklə bağlıdır.
- Digər suallar ümumiyyətlə **tütün çəkməklə** bağlıdır ki, bura həm siqaret, həm də çəkilən tütün məmulatlarının digər növləri daxildir.
- Bəzi suallar **tüstüsüz tütündən** istifadə ilə bağlıdır ki, bura siqaret kimi çəkilən yox, yalnız çeynəmək üçün nəzərdə tutulan tütün məmulatları aiddir.
- Digər suallar hər hansı üsulla **tütündən istifadə** və ya hər hansı **tütün məmulatı** ilə bağlıdır ki, bunlara siqaret çəkmək, siqaret olmayan digər tütün məmulatlarını çəkmək və tüstüsüz tütündən istifadə etmək aiddir.
- Aşağıdakı cədvəldə müxtəlif tütün məmulatlarının nümunələri göstərilir:

Hər hansı üsulla tütündən istifadə	
Çəkilən tütün məmulatlarına aiddir:	Tüstüsüz tütün məmulatlarına aiddir:
<p>Siqaretlər:</p> <ul style="list-style-type: none">• Tütün fabrikində istehsal olunmuş siqaretlər <p>Çəkilən tütün məmulatlarının digər növləri:</p> <ul style="list-style-type: none">• Qəlyan	<ul style="list-style-type: none">• Çeynəmək üçün tütün

İLK SUALLAR SİZİN BARƏNİZDƏ ÜMUMİ MƏLUMATLAR HAQQINDADIR.

1. Neçə yaşın var?

- a. 11 yaş və ya daha az
- b. 12 yaş
- c. 13 yaş
- d. 14 yaş
- e. 15 yaş
- f. 16 yaş
- g. 17 yaş və ya daha çox

2. Cinsini qeyd et.

- a. Kişi
- b. Qadın

3. Neçənci sinifdə oxuyursan?

- a. 8-ci sinifdə
- b. 9-cu sinifdə
- c. 10-cu sinifdə

4. Valideynlərin işləyir?

- a. Yalnız atam işləyir
- b. Yalnız anam işləyir
- c. Hər ikisi işləyir
- d. Heç biri işləmir
- e. Bilmirəm

5. Həftə ərzində orta hesabla istədiyini kimi özün üçün xərcləyə biləcəyiniz nə qədər cib xərci pulunuz olur?

- a. Adətən cib xərci pulunuz olmur
- b. 1 manatdan az olur
- c. 1 - 3 manat olur
- d. 4 - 6 manat olur
- e. 7 - 10 manat olur
- f. 10 manatdan çox olur

NÖVBƏTİ SUALLAR TÜTÜNDƏN İSTİFADƏ HAQQINDADIR.

- 6. Sən nə vaxtsa siqaret çəkməyə cəhd etmişən, məsələn, bir-iki qullab almısan?**
- Bəli
 - Xeyr
- 7. İlk dəfə neçə yaşında siqaret çəkmişən (dadına baxmısan)?**
- Heç vaxt siqaret çəkməmişəm
 - 7 və ya daha az yaşda
 - 8 - 9 yaşında
 - 10 - 11 yaşında
 - 12 - 13 yaşında
 - 14 - 15 yaşında
 - 16 və ya daha çox yaşda
- 8. Son 30 gün ərzində neçə gün siqaret çəkmişən?**
- 0 gün
 - 1 - 2 gün
 - 3 - 5 gün
 - 6 - 9 gün
 - 10 - 19 gün
 - 20 - 29 gün
 - Tam 30 gün
- 9. Adətən, harada siqaret çəkirsən? (YALNIZ BİR CAVABI SEÇİN)**
- Mən siqaret çəkmirəm
 - Öz evimdə
 - Məktəbdə
 - İşlədiyim yerdə
 - Dostlarımla evində
 - Tədbirlərdə
 - İctimai yerlərdə (məsələn, parkda, ticarət mərkəzində, küçədə)
 - Digər yerlərdə
- 10. Son 30 gün ərzində siqaret çəkdiyiniz günləri xatırla. Adətən, gün ərzində neçə ədəd siqaret çəkmişən?**
- Son 30 gün ərzində siqaret çəkməmişəm
 - Gün ərzində 1 siqaretdən az çəkmişəm
 - Gün ərzində 1 siqaret çəkmişəm
 - Gün ərzində 2 - 5 siqaret çəkmişəm
 - Gün ərzində 6 - 10 siqaret çəkmişəm
 - Gün ərzində 11 - 20 siqaret çəkmişəm
 - Gün ərzində 20-dən çox siqaret çəkmişəm

11. Sən nə vaxtsa çəkilən tütün məmulatlarının digər, siqaret olmayan növlərini çəkməyə cəhd etmişən (məsələn, qəlyan çəkmisənmi)?

- a. Bəli
- b. Xeyr

12. Son 30 gün ərzində çəkilən tütün məmulatlarının digər, siqaret olmayan növlərindən istifadə etmişən (məsələn, qəlyan çəkmisənmi)?

- a. Bəli
- b. Xeyr

13. Elə olubmu ki, səhər tezdən sən hər şeydən əvvəl tütün çəkəsən və ya səndə tütün çəkmək istəyi yaransın?

- a. Mən tütün çəkmirəm
- b. Xeyr, səhər tezdən mən hər şeydən əvvəl tütün çəkmirəm, eləcə də məndə səhər tezdən tütün çəkmək istəyi olmayıb
- c. Bəli, bəzən səhər tezdən hər şeydən əvvəl tütün çəkmişəm və ya bunu etmək istəmişəm
- d. Bəli, həmişə səhər tezdən hər şeydən əvvəl tütün çəkirəm və ya bunu etmək istəyirəm

14. Tütün çəkdikdən sonra hansı müddət ərzində səndə yenə də tütün çəkməyə güclü, dözülməz istək yaranır?

- a. Mən tütün çəkmirəm
- b. Tütün çəkdikdən sonra yenə də tütün çəkməyə güclü, dözülməz istək məndə heç vaxt yaranmayıb
- c. 60 dəqiqə müddətində
- d. 1 - 2 saat müddətində
- e. 2 - 4 saat müddətində
- f. 4 saatdan çox, lakin bir gündən az müddətdə
- g. 1 - 3 gün müddətində
- h. 4 və ya daha çox gün müddətində

15. Sən nə vaxtsa tüstüsüz tütün məmulatlarının hər hansı növünün istifadəsinə cəhd etmişən (məsələn, çeynənیلən tütün məmulatlarından)?

- a. Bəli
- b. Xeyr

16. Son 30 gün ərzində tüstüsüz tütün məmulatlarının hər hansı növündən istifadə etmişən (məsələn, çeynənیلən tütün məmulatlarından)?

- a. Bəli
- b. Xeyr

NÖVBƏTİ SUALLAR SIQARET ÇƏKMƏKDƏN İMTİNAYA DAİR MÜNASİBƏTİNİZ HAQQINDADIR.

17. Siqaret çəkməyi indi tərgitmək istəyərdin?

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Hazırda çəkmirəm
- c. Bəli, tərgitmək istərdim
- d. Xeyr, tərgitmək istəməzdim

18. Son 12 ay ərzində siqaret çəkməyi tərgitmək üçün cəhd etmişən?

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Son 12 ay ərzində çəkməmişəm
- c. Bəli
- d. Xeyr

19. Necə düşünürsən, istədiyən vaxt siqaret çəkməyi tərgidə bilərsən?

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Hazırda çəkmirəm
- c. Bəli, istədiyim vaxt tərgidə bilərəm
- d. Xeyr, istədiyim vaxt tərgidə bilmərəm

**20. Sən siqaret çəkməyi tərgitməklə bağlı nə vaxtsa kömək və ya məsləhət almısan?
(YALNIZ BİR CAVABI SEÇİN)**

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Bəli, mütəxəssisdən almışam
- c. Bəli, dostumdan almışam
- d. Bəli, ailə üzvlərimdən almışam
- e. Bəli, həm mütəxəssislərdən, həm də dost və ya ailə üzvlərimdən almışam
- f. Xeyr, almamışam

21. Bir həftə ərzində siqaret çəkməmək sənə üçün nə dərəcədə asandır və ya çətindir?

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Hazırda çəkmirəm
- c. Çox çətindir
- d. Demək olar ki, çətindir
- e. Demək olar ki, asandır
- f. Çox asandır

22. Əgər siqaret çəkməyi tamamilə tərgitmək istəsən, bu sənin üçün nə dərəcədə asandır və ya çətindir?

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Hazırda çəkmirəm
- c. Çox çətindir
- d. Demək olar ki, çətindir
- e. Demək olar ki, asandır
- f. Çox asandır

23. Neçə müddətdir ki, siqaret çəkməyi tərgitmişən?

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Siqaret çəkməyi tərgitməmişəm
- c. 1 - 3 aydır ki, tərgitmişəm
- d. 4 - 11 aydır ki, tərgitmişəm
- e. 1 ildir ki, tərgitmişəm
- f. 2 ildir ki, tərgitmişəm
- g. 3 və ya daha çox ildir ki, tərgitmişəm

24. Siqaret çəkməyi tərgitməyinin əsas səbəbi nədir? (YALNIZ BİR CAVABI SEÇİN)

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Siqaret çəkməyi tərgitməmişəm
- c. Daha da sağlam olmaq üçün tərgitdim
- d. Puluma qənaət etmək üçün tərgitdim
- e. Çünki ailəm siqareti xoşlamır
- f. Çünki dostlarım siqareti xoşlamır
- g. Digər səbəb var

25. Siqaret çəkməyi tərgitdikdə, bununla bağlı hansı hissləri keçirtdin?

- a. Heç vaxt çəkməmişəm
- b. Siqaret çəkməyi tərgitməmişəm
- c. Tərgitmək çox çətindir
- d. Demək olar ki, tərgitmək çətindir
- e. Demək olar ki, tərgitmək asandır
- f. Tərgitmək çox asandır

NÖVBƏTİ SUALLAR DİGƏR İNSANLAR TƏRƏFİNDƏN ÇƏKİLƏN SİQARETİN SİZƏ TƏSİRİ HAQQINDADIR.

26. Atamın evdə siqaret çəkdiyini tez-tez görürsən?

- a. Atam yoxdur
- b. Demək olar ki, hər gün onu evdə çəkən görmüşəm
- c. Bəzən onu evdə çəkən görmüşəm
- d. Heç vaxt evdə çəkən görməmişəm

27. Qardaşının və ya bacının evdə siqaret çəkdiyini tez-tez görürsən?

- a. Nə qardaşım, nə də bacım var
- b. Demək olar ki, hər gün onu evdə çəkən görmüşəm
- c. Bəzən evdə çəkən görmüşəm
- d. Heç vaxt evdə çəkən görməmişəm

28. Başqalarının sizin evinizdə siqaret çəkdiyini tez-tez görürsən?

- a. Evdə başqaları olmur (ya da onları görməmişəm)
- b. Demək olar ki, hər gün evdə çəkən görmüşəm
- c. Bəzən evdə çəkən görmüşəm
- d. Heç vaxt evdə çəkən görməmişəm

29. Son 7 gün ərzində, sən evdə olarkən, yanında insanların siqaret çəkməyi neçə gün olub?

- a. 0 gün
- b. 1 - 2 gün
- c. 3 - 4 gün
- d. 5 - 6 gün
- e. 7 gün

30. Son 7 gün ərzində, digər qapalı ictimai yerlərdə olarkən (məsələn, məktəbdə, mağazada, çayxanada, kafedə, restoranda, ticarət mərkəzində, kinoteatrda), yanında insanların siqaret çəkməyi neçə gün olub?

- a. 0 gün
- b. 1 - 2 gün
- c. 3 - 4 gün
- d. 5 - 6 gün
- e. 7 gün

31. Son 7 gün ərzində, açıq ictimai yerlərdə olarkən (məsələn, oyun meydançasında, bina girişində, parkda, avtobus dayanacağında), yanında insanların siqaret çəkməyi neçə gün olub?

- a. 0 gün
- b. 1 - 2 gün
- c. 3 - 4 gün
- d. 5 - 6 gün
- e. 7 gün

32. Son 7 gün ərzində, hər hansı ictimai nəqliyyatda olarkən (məsələn, qatarda, avtobusda və ya taksidə), yanında insanların siqaret çəkməyi neçə gün olub?

- a. Son 7 gün ərzində ictimai nəqliyyatdan istifadə etməmişəm
- b. İctimai nəqliyyatdan istifadə etmişəm, lakin bu zaman orda siqaret çəkən olmayıb
- c. 1 - 2 gün
- d. 3 - 4 gün
- e. 5 - 6 gün
- f. 7 gün

33. Son 30 gün ərzində məktəb binası daxilində və ya məktəbin həyətidə kiminsə siqaret çəkdiyini görmüsən?

- a. Bəli
- b. Xeyr

34. Necə düşünürsən, ətrafdakı insanların siqaret çəkməsi nəticəsində yaranan tüstü sənin sağlamlığına zərərli-dir?

- a. Qətiyyən yox
- b. Yəqin ki, yox
- c. Yəqin ki, zərərli-dir
- d. Əlbəttə zərərli-dir

35. Qapalı ictimai yerlərdə (məsələn, məktəblərdə, mağazalarda, iş yerlərində, çayxanalarda, kafələrdə, restoranlarda, ticarət mərkəzlərində, kinoteatrlarda) siqaretçəkmənin qadağan edilməsini dəstəkləyirsənmi?

- a. Bəli
- b. Xeyr

36. Açıq ictimai yerlərdə (məsələn, oyun meydançalarında, bina girişlərində, parklarda, avtobus dayanacaqlarında) siqaretçəkmənin qadağan edilməsini dəstəkləyirsənmi?

- a. Bəli
- b. Xeyr

NÖVBƏTİ SUALLAR SIQARETLƏRİN ƏLDƏ ETMƏYİNİZ HAQQINDADIR.

37. Son 30 gün ərzində sən axırıncı dəfə çəkdiyən siqareti hardan əldə etmişdin? (YALNIZ BİR CAVABI SEÇİN)

- a. Son 30 gün ərzində heç bir siqaret çəkməmişəm
- b. Mağazadan almışdım
- c. Küçə satıcısından almışdım
- d. Köşkdən almışdım
- e. Ətrafdakılardan xahiş edib götürmüşdüm
- f. Digər üsulla əldə etmişdim

**38. Son 30 gün ərzində, sən, adətən, hansı markadan olan siqaret çəkmisən?
(YALNIZ BİR CAVABI SEÇİN)**

- a. Son 30 gün ərzində siqaret çəkməmişəm
- b. Siqaretlər, adətən, eyni markadan deyildi
- c. West
- d. Kent
- e. Parlament
- f. Winston
- g. Marlboro
- h. Digər siqaret markası

39. Son 30 gün ərzində elə olubmu ki, satıcı yaşının az olduğuna görə sənə siqaret satmaqdan imtina etsin?

- a. Son 30 gün ərzində siqaret almağa cəhd etməmişdim
- b. Bəli, yaşının az olduğuna görə mənə siqaret satmamışdılar
- c. Xeyr, yaşının az olması mənim siqaret almağıma mane olmur

40. Son 30 gün ərzində sən axırncı dəfə siqareti necə almışdın?

- a. Son 30 gün ərzində siqaret almamışam
- b. Qutu (paçka) ilə siqaret almışam
- c. Ədədlə (tək-tək) siqaret almışam
- d. Blok ilə siqaret almışam

41. Necə düşünürsən, içində 20 ədəd olan bir qutu (paçka) siqaretin orta (təxmini) qiyməti nə qədərdir?

- a. 1 manatdan az
- b. 1 - 2 manat
- c. 3 manat
- d. 4 - 5 manat
- e. 5 manatdan çox
- f. Bilmirəm

42. Ümumiyyətlə, mağazadan siqaret almaq, sənin fikrincə, asandır, yoxsa çətin?

- a. Adətən, mağazadan siqaret almıram
- b. Çox çətin
- c. Demək olar ki, çətin
- d. Demək olar ki, asandır
- e. Çox asandır

43. Sən məktəbin yaxınlığından siqaret ala bilərsən?

- a. Bəli
- b. Xeyr
- c. Bilmirəm

44. İstədiyin halda siqaret tapmaq sənin üçün nə dərəcədə asandır və ya çətindir?

- a. Çox çətindir
- b. Demək olar ki, çətindir
- c. Demək olar ki, asandır
- d. Çox asandır
- e. Bilmirəm

45. Necə düşünürsən, siqaretin qiyməti artırılmalıdır?

- a. Bəli
- b. Xeyr

NÖVBƏTİ SUALLAR TÛTÛNDƏN (bura siqaretlər və digər çəkilən tütün məmulatları, eləcə də tüstüsüz tütün məmulatları da aid edilə bilər) İSTİFADƏ ƏLEYHİNƏ MESAJLAR HAQQINDADIR.

46. Son 30 gün ərzində televiziya, radioda, internetdə, reklam lövhələrində, plakatlarda, qəzetlərdə, jurnallarda və ya filmlərdə tütün (siqaret) əleyhinə hər hansı mesajlar görmüsən və ya eşitmisən?

- a. Bəli
- b. Xeyr

47. Son 30 gün ərzində idman yarışlarında, yarmarkalarda, konsertlərdə, tədbirlərdə və ya yığıncaqlarda siqaretçəkmə əleyhinə hər hansı mesajlar görmüsən və ya eşitmisən?

- a. Son 30 gün ərzində idman yarışlarında, yarmarkalarda, konsertlərdə, tədbirlərdə və ya yığıncaqlarda olmamışam
- b. Bəli
- c. Xeyr

48. Son 30 gün ərzində siqaret qutuları üzərində sağlamlığa zərər barədə hər hansı xəbərdarlıq görmüsən?

- a. Bəli, görmüşdüm, lakin zərər barədə çox düşünmədim
- b. Bəli, görmüşdüm və bu xəbərdarlıqlar məni siqareti atmaq və ya çəkməyə başlamamaq barədə düşündürdü
- c. Xeyr, görməmişdim

49. Son 12 ay ərzində sən hər hansı bir dərs zamanı siqaretin təhlükələri haqqında məlumat almısan?

- a. Bəli
- b. Xeyr
- c. Bilmirəm

50. Son 30 gün ərzində tütün məmulatlarının yeniyetmələrə satışının qadağan olması barədə hər hansı işarə (yazı) görmüsən?

- a. Bəli
- b. Xeyr

NÖVBƏTİ SUALLAR TÜTÜNÜN (bura siqaretlər və digər çəkilən tütün məmulatları, eləcə də tüstüsüz tütün məmulatları da aid edilə bilər) REKLAMI VƏ YA TƏBLİĞ EDİLMƏSİ HAQQINDADIR.

51. Son 30 gün ərzində televizorda, videoda və ya filmdə siqaret çəkən insanlara rast gəlmisən?

- a. Son 30 gün ərzində televizora, videoya və ya filmə baxmamışam
- b. Bəli
- c. Xeyr

52. Son 30 gün ərzində siqaret satılan yerlərdə (məsələn, mağazada, köşkdə və s.) tütün məmulatlarının reklamına və ya təbliğ edilməsinə rast gəlmisən?

- a. Son 30 gün ərzində siqaret satılan heç bir yerdə olmamışam
- b. Bəli
- c. Xeyr

53. Necə düşünürsən, satış yerlərində (mağazada, köşkdə, ticarət mərkəzində və s.) görünən siqaret vitrinləri gəncləri siqaret çəkməyə həvəsləndirirmi?

- a. Bəli
- b. Xeyr
- c. Bilmirəm

54. Son 30 gün ərzində qəzet və ya jurnallarda tütün məmulatlarının reklamına rast gəlmisən?

- a. Son 30 gün ərzində mən heç bir qəzet və ya jurnal oxumamışam
- b. Bəli
- c. Xeyr

55. Son 30 gün ərzində idman yarışlarında, yarmarkalarda, konsertlərdə və ya tədbirlərdə tütün məmulatlarının reklamına və ya təbliğ edilməsinə rast gəlmisən?

- a. Son 30 gün ərzində mən heç bir idman yarışlarında, yarmarkalarda, konsertlərdə və ya tədbirlərdə olmamışam
- b. Bəli
- c. Xeyr

56. Son 30 gün ərzində internetdə tütün məmulatlarının reklamına və ya təbliğ edilməsinə rast gəlmisən?

- a. Son 30 gün ərzində İnternetdən istifadə etməmişəm
- b. Bəli
- c. Xeyr

57. Üzərində tütün şirkətinin və ya tütün məmulatının adı və ya şəkli olan alışqan, köynək, papaq və ya eynək kimi əşyalardan istifadə edərdin?

- a. Bəli, istifadə edərdim
- b. Bəlkə də istifadə edərdim
- c. Yox, istifadə etməzdim

58. Üzərində tütün məmulatı (siqaret) markasının hər hansı şəkli olan əşyanız (məsələn, köynək, qələm, çanta) var?

- a. Bəli
- b. Xeyr

59. Tütün şirkəti üçün çalışan şəxs tərəfindən sənə nə vaxtsa pulsuz siqaret təklif edilib?

- a. Bəli
- b. Xeyr

NÖVBƏTİ SUALLAR SİQARET ÇƏKMƏYƏ DAİR MÜNASİBƏTİNİZ VƏ İNANCLARINIZ HAQQINDADIR.

60. Ən yaxın dostlarından biri sənə tütün məmulatı təklif edərsə, onu istifadə edərsən?

- a. Qətiyyən istifadə etmərəm
- b. Yəqin ki, istifadə etmərəm
- c. Yəqin ki, istifadə edərəm
- d. Əlbəttə istifadə edərəm

61. Necə düşünürsən, növbəti 12 ay ərzində hər hansı tütün məmulatından istifadə edəcəksən (məsələn, siqaret çəkəcəksən)?

- a. Qətiyyən çəkməyəcəyəm
- b. Yəqin ki, çəkməyəcəyəm
- c. Yəqin ki, çəkəcəyəm
- d. Əlbəttə çəkəcəyəm

62. Sənin fikrincə, tütün çəkməyə yeni başlayan insan üçün tütün çəkməyi tərgitmək çətin ola bilərmi?

- a. Qətiyyən çətin olmayacaq
- b. Yəqin ki, çətin olmayacaq
- c. Yəqin ki, çətin olacaq
- d. Əlbəttə çətin olacaq

63. Sənin fikrincə, bayram, görüş və ya digər yığıncaqlarda insanların siqaret çəkməyi onların özlərini daha rahat, yoxsa daha narahat hiss etməsinə təsir edir?

- a. Daha rahat
- b. Daha narahat
- c. Siqaret çəkib-çəkməməyin təsiri fərq etmir

64. Bu ifadə ilə razı olub-olmadığını bildirin: “Düşünürəm ki, siqaret çəkmək xoşuma gələ bilər.”

- a. Hazırda siqaret çəkirəm
- b. Tam razıyam
- c. Razıyam
- d. Razı deyiləm
- e. Ümumiyyətlə razı deyiləm

65. Valideynlərin siqaret çəkir?

- a. Heç biri çəkmir
- b. Hər ikisi çəkir
- c. Yalnız atam çəkir
- d. Yalnız anam çəkir
- e. Bilmirəm

66. Yaxın dostlarından kimsə siqaret çəkir?

- a. Heç biri çəkmir
- b. Bəziləri çəkir
- c. Çoxu çəkir
- d. Hamısı çəkir

67. Sınıf yoldaşlarından təxminən neçəsi siqaret çəkir?

- a. Çoxu çəkir
- b. Təxminən yarısı çəkir
- c. Bəziləri çəkir
- d. Heç biri çəkmir

68. Sənin fikrincə, siqaret çəkən gənclərin dostları daha çox olur, yoxsa daha az?

- a. Daha çox
- b. Daha az
- c. Fərqi yoxdur

69. Sənin fikrincə, siqaret çəkmək gəncləri daha çox cəlbedici edir, yoxsa daha az?

- a. Daha çox
- b. Daha az
- c. Fərqi yoxdur

70. Necə düşünürsən, siqaret çəkməyin sağlamlığa zərəri var?

- a. Qətiyyən yoxdur
- b. Yəqin ki, yoxdur
- c. Yəqin ki, var
- d. Əlbəttə var

71. Necə düşünürsən, bir-iki il siqaret çəkib sonra tam tərgitmək təhlükəsizdirmi?

- a. Əlbəttə təhlükəlidir
- b. Yəqin ki, təhlükəlidir
- c. Yəqin ki, təhlükəsizdir
- d. Tam təhlükəsizdir

72. Ailənidən kimsə siqaretin zərərləri haqqında sənənlə söhbət aparıb?

- a. Bəli
- b. Xeyr

73. Son 12 ay ərzində məktəb vəsaitlərində və ya kitablarında siqaretin sağlamlığa zərərli təsiri barədə oxumusan?

- a. Bəli
- b. Xeyr

74. Son 12 ay ərzində siz hər hansı bir dərs zamanı öz həmyaşdılarınızın hansı səbəbdən siqaret çəkdiyini müzakirə etmişiniz?

- a. Bəli
- b. Xeyr
- c. Əmin deyiləm

75. Son 12 ay ərzində sən hər hansı bir dərs zamanı siqaret çəkməyin dişlərin saralmasına, dərinin qırışmasına və ya ağızda xoşagəlməz iyin əmələ gəlməsinə səbəb olması haqqında məlumat almısan?

- a. Bəli
- b. Xeyr
- c. Əmin deyiləm

76. Dərs saatlarında məktəb binası daxilində müəllimlərin siqaret çəkməyinə tez-tez rast gəlirsən?

- a. Demək olar ki, hər gün görürəm
- b. Bəzən görürəm
- c. Heç vaxt görməmişəm
- d. Bilmirəm

77. Dərs saatlarında məktəbin həyətidə müəllimlərin siqaret çəkməyinə tez-tez rast gəlirsən?

- a. Demək olar ki, hər gün görürəm
- b. Bəzən görürəm
- c. Heç vaxt görməmişəm
- d. Bilmirəm

SORĞUDA İŞTİRAK ETDİYİNİZƏ GÖRƏ TƏŞƏKKÜR EDİRİK!